

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ КЎЛОБ БА НОМИ
АБУАБДУЛЛОҶИ РЎДАКӢ**

Ба ҳуқуқи дастнавис

УДК: 809, 155, 0 (091)
ББК: 81, 2(2 тоҷик)
С-20

САИДОВ МУҲАММАД БЕГМУРОДОВИЧ

**ОНОМАСТИКАИ ҚУРЪОН
(дар асоси тарҷумаи тоҷикии он)**

Автореферати
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD),
доктор аз рӯи ихтисоси 6D020500–Филология

Душанбе-2022

Рисолаи илмӣ дар кафедраи забоншиносӣ ва таърихи забони Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ анҷом дода шудааст.

Роҳбари илмӣ: Ҷумъахон Алимӣ-доктори
илмҳои филологӣ, профессор,
Корманди шоистаи Тоҷикистон.

Муқарризони расмӣ: **Абдуллоева Сафина Юсуповна-**
доктори илмҳои филологӣ, профессори
кафедраи забони тоҷикии Муассисаи
давлатии таълимии «Донишгоҳи
давлатии Хоруғ ба номи Моёншо
Назаршоев»

Тураев Бурҳон Бузургович – номзади
илмҳои филологӣ, ходими пешбари
илмии Институти забон ва адабиёти
ба номи Рӯдакии Академияи миллии
илмҳои Тоҷикистон

Муассисаи тақриздиханда: Донишгоҳи давлатии омӯзгории
Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ

Ҳимояи диссертатсия 09. 06. 2022, соати 13⁰⁰ дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D. КОА-021 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, бо нишони ш. Душанбе, маҳаллаи Буни Ҳисорак, бинои таълимии №10, ошёнаи 5, толори Шӯрои олимони факултети филология баргузор мегардад.

Бо мазмуну муҳтавои диссертатсия тавассути сомонаи [www. tnu. tj](http://www.tnu.tj) ва дар китобхонаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «___»_____ 2022 с фиристода шуд.

Котиби илмии
Шӯрои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои филологӣ, профессор: Ҷӯраева М.Р.

Муқаддима

Кори диссертатсионӣ ба таҳқиқи вижагиҳои луғавӣ-маъноии номвожаҳои яке аз китобҳои динӣ-таърихӣ Қуръон бахшида шудааст.

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Номшиносӣ, ки маҷмӯи номвожаҳои чуғрофӣ, одамону ҳайвонот ва лақабу тахаллуҷҳои онҳоро мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор медиҳад, дар забоншиносӣ мавқеи махсусро касб кардааст. Муодили байналхалқии он ономастика мебошад, ки ин махсуси забоншиносӣ буда, муҳтавои баҳси онро омӯзиш ва баррасии номҳои хос фаро мегирад. Номҳои хос дар низоми таркиби луғавии забон бо вижагиҳои инкишофу таҳаввулот ва бо дараҷаи интишору доираи қорбурд дар байни соири бахшҳои луғат мавқеи махсусро ишғол мекунад.

Баррасии луғати ономастикӣ ва истифодаи он методу усулҳои таҳқиқро тақозо мекунад, ки дар мактаб ва ҷараёнҳои забоншиносии муосир мавриди истифода қарор гирифтаанд. Аз ҷумла, дар забоншиносии сохторӣ, иҷтимоӣ, минтақавӣ, муқоисавӣ-таърихӣ, типологӣ, этнолингвистика, психоллингвистика бо истифода аз маводи ономастикӣ ба масъалаи мазкур диққати ҷиддӣ дода шудааст.

Мавзуи мазкур аз он ҷиҳат муҳим аст, ки то ҳол таҳқиқи забоншиносии номвожаҳои Қуръон ба тариқи мукамал мавриди таҳқиқ қарор дода нашудааст ва кори диссертатсионии мазкур нахустин рисолаест, ки омӯзиши ҳамҷонибаи онро ба тариқи мукамалу алоҳида фаро мегирад. Гузашта аз ин, маводи фаровони ҷамъовардашуда ҳамчунин метавонад барои баъзе аз соҳаҳои забоншиносӣ, фалсафа, чуғрофия, таърих, этнография, этнология, теология низ муҳим ва арзишманд бошад. Дар ин ҷоя, таҳлилу таҳқиқ ва омӯзиши номвожаҳои Қуръон ба таври мушаххас аҳамияти муҳим дошта, имкон медиҳад, ки оид ба як ҷузъи забони ин китоби осмонӣ ва мавқеи он дар низоми воҳидҳои забонии Қуръон таҳқиқ ба анҷом расонида шавад. Аз ин рӯ, ба сифати мавзуи таҳқиқоти рисолаи мо қарор гирифтани номвожаҳои Қуръон ба нуктаҳои мазкур алоқаманд буда, барои пурра намудани ҳолигиҳои мавҷуда дар таҳқиқу таҳлили номҳои Қуръон равона карда шудааст.

Бо назардошти чунин ҷанбаҳо таҳқиқи забоншиносии номвожаҳои Қуръон, ки дар онҳо тамоми анвои номҳо мавриди истифода ва қорбурд қарор гирифтаанд, аҳамияту арзиши зиёд дошта метавонад.

Дар ҳамбастагӣ бо мулоҳизаҳои зикршуда интихоби мавзӯ-таҳқиқи забоншиносии номвожаҳои Қуръон, саривақтӣ ва пурарзиш буда метавонад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дар таҳқиқ ва қоркарди номвожаҳои забони тоҷикӣ нақш ва хидмати олимони номшинос О. Ғафуров, Ш. Ҳайдарӣ (Ҳайдаров), Ф. Абдулло, Ҷ. Алимӣ, А. Акрамов, Д. Мирзоева, М. Диловаров, С. Абодуллоева, М. Аюбова, Ҳ. Ёрзод, Ш. Рустамов, О. Қосимов, Д. Саймиддинов, Н. Офаридоев, Н. Шаропов, Я. Калонтаров, Б. Бобохонов, Т. Ваҳҳобов, А. Ҳасанов, Э. С. Шералиева, Ҷ. Рустамшо, Ф. Давлатова ва дигарон шоистаи зикр мебошанд.

Дар таҳлилу таҳқиқи номҳои ашхоси минтақаҳои Тоҷикистон, аз ҷумла ноҳияи Қубодиёну Шаҳритӯс, забоншинос М. Аюбова сахмгузор буда, дар ин мавзӯ рисолаи номзадии хешро бо унвони «Антропонимҳои тоҷикони навоҳии Шаҳритӯсу Қубодиён» (2002.–156 с.) дифоъ намудааст.

Тайи солҳои охир таълифоти зиёди муҳаққиқон, ба монанди Ш. Ҳайдарӣ «Лақабнома», «Номвожаҳо», «Мақолаҳои номшиносӣ» «Антропонимика. Топонимика. Этносоциолингвистика», С. Сулаймонов «Лингвистические основы топонимики в трудах арабского средневекового автора Йякута-ал-Хамави (XIII)», М. Шодиев «Таҳқиқи лингвистии топонимияи осори С. Айнӣ», С. Абдуллоева «Ономастикаи «Фарснома»-и Ибни Балхӣ», «Ономастикон суфийской поэзии: структурный, семантический и функциональный аспекты (на материале произведений Абульмаджа Санаи, Фаридаддина Аттара и Джалалиддина Балхи)», Р. Шоев «Ономастикаи «Самаки айёр», Д. Майнусов «Антропонимияи «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ» (чанбаи забоншиносӣ), С. Қурбонмамадов «Хусусиятҳои маъноӣ-услубии поэтонимияи «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ» ва дигарон дар ин соҳа таҳқиқ анҷом додаанд, ки барои як қисмати илми илми забоншиносӣ-ономастика мусбат арзёбӣ мегарданд.

Ҳамин тариқ, омӯзиши паҳлӯҳои гуногуни антропонимҳо муддати тӯлонӣ, ки ҳамчун маъхази ҳолӣ арзи вучуд накарда, балки заминаи кавии илмӣ дорад ва солҳои зиёди мавҷудияташ дар ин самт асару мақолаҳои зиёде таълиф гардидаанд. Ташаккул ва рушди ономастика бештар дар асри XX бо таълифу нашри асару мақолаҳои муҳаққиқони ин соҳа роҳи муайяни худро дарёфта, дар марҳилаи рушду такомул қарор дорад.

Оид ба мавзӯ ва масъалаҳои марбут ба Қуръон олимону муҳаққиқони зиёди ватанию хориҷӣ таҳқиқот анҷом додаанд, аммо дар мавзӯи таҳлил ва таҳқиқи исмҳои ҳоси Қуръон дар забоншиносии тоҷик то ҳол таҳқиқоти комил анҷом дода нашудааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Хулосабарориҳо аз таҳқиқи мазкур дар такмили барномаҳои таълимии муқарраршуда сахм гирифта метавонанд. Мавзӯи таҳқиқоти мавриди назар қарор дода шуда як ҷузъи корҳои илмӣ таҳқиқоти кафедраи забоншиносӣ ва таърихи забони Донишгоҳи давлатии Қӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ мебошад.

Тавсифи умумии таҳқиқот

Мақсади таҳқиқот. Мавриди омӯзиш, таҳлилу таҳқиқ ва баррасии амиқ қарор додани номҳои Қуръон, ки дар ташаккул ва такомули забони форсии тоҷикӣ манзалати аён дорад, ба забоншиносӣ маводи хубе дода метавонад.

Вазифаҳои таҳқиқот.

–ҷамъоварӣ ва таснифи номвожаҳои Қуръон;

–дар заминаи номҳои Қуръон муайян кардани мақому ҷойгоҳи воҳидҳои забонӣ дар забони осори адабӣ;

–таҳлили сохтори номҳо;

–муайян кардани вижаҳои забони номвожаҳои Қуръон аз нигоҳи хусусиятҳои луғавӣ ва маъноӣ;

–муайян кардани мақоми калимаҳои аслии тоҷикӣ дар Қуръон;

–таҳлили таркиби луғавии номвожаҳои Қуръон аз нигоҳи баромад (калимаҳои аслан тоҷикӣ ва вомвожаҳои арабию ғайриарабӣ);

–таҳқиқи баррасии таркиби луғавии номвожаҳои Қуръон аз нигоҳи мавзӯ;

–таснифоти номвожаҳо аз рӯи мансубияти забонӣ;

–баррасии номҳо бо дарназардошти ҷузъҳои номсоз;

–муайян намудани қонуниятҳои шаклгирии сохтори ономастикаи Қуръон;

–муқаррар намудани қолабҳои маъноӣ (семантикӣ)-и номвожаҳо;

–таҳлили сохторӣ-маъноӣ ва решашиносии (этимологӣ) ономастикаи Қуръон;

–муайян кардани басомади номҳо ва зимни он нишон додани номҳои серистеъмолу камистеъмол.

Объекти таҳқиқот. Таҳқиқи забоншиносии маҷмуи номвожаҳои Қуръон.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот. Ономастикаи Қуръон (дар асоси тарҷумаи тоҷикӣ он) ба шумор меравад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Таҳқиқи мазкурро асарҳои илмию назариявии муҳаққиқони забоншиносии ватанию хориҷӣ оид ба номшиносӣ (ономастика) В. И.Абаев, Е.Бенвенист, М.Майхофер, В.С.Айлерс, А.В.Суперанская, Дж.И.Эделман, Э.Мурзаев, О.Ф.Ғафуров, А.Л.Хромов, Р.Х.Додихудоев, Ҷ.Алимӣ, Н.Офаридоев, Ш.Исмоилов, О.Маҳмадҷонов, С.Абодуллоева, О.С.Ахманова, Г.О.Винокур, Н.М.Шанский, Е.М.Галкина-Федорук, Д.Н.Шмелев, О.Б.Сиротина, Л.Хромов, А.З.Розенфелд, Ф.Т.Давлатова, Шаҳбози Рустамшо ва дигарон ҳамчун заминаи асосӣ ташкил кардаанд.

Навгониҳои илмию аҳқиқот.

Навгониҳои мазкур, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мегардад, ки:

1. Нахустин маротиба омӯзиши ҷанбаҳои сохтори таркибӣ ва луғавию семантикии номвожаҳои Қуръон чун як ҷузъи муҳимми таркиби луғавӣ дар забоншиносӣ ба тариқи низомнок аз нигоҳи маъно, баромад, ташаккул, сохтор ба роҳ монда шудааст.

2. Дар натиҷаи таҳқиқи забоншиносӣ гурӯҳҳои асосии луғавӣ-маъноии лексикаи антропонимӣ ва ҷойгоҳу мақоми он дар миёни дигар вижаҳои луғавии номвожаҳои Қуръон муайян карда шудааст.

3. Бисёрҷанба будани Қуръон бо фарогирии масъалаҳои таърихӣ-ҷуғрофӣ, этнографӣ, динию мазҳабӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, фарҳангӣ ва ғайра муайян карда шудааст.

4. Зимни таҳқиқи забоншиносӣ бори аввал аст, ки маъниҳои асосии луғавӣ, қабатҳои забонӣ ва шаклҳои сохторию таркибии номвожаҳои Қуръон муқаррар карда шудаанд.

5. Тавассути баррасии номҳо воқеӣ будани аксари ҳодисаю воқеаҳои дар Қуръон тасвиршуда собит гаштаанд.

6. Муайян карда шуд, ки Қуръонро минбаъд низ бо назардошти фарогирии Мавзӯ ва масъалаҳои гуногун метавон ҳамчун «Донишнома» ва ё энциклопедия арзёбӣ намуд.

7. Инчунин, дар натиҷаи таҳлили таърихӣ-лингвистӣ гурӯҳҳои муҳимтарини маъноӣ (семантикӣ), қишрҳои забонӣ ва қолибҳои сохтории номвожаҳо муқаррар ва муайян гаштаанд.

8. Маълум карда шуд, ки дар Қуръон 53 адад вожаҳои таърихии форсӣ-тоҷикӣ, аз қабилӣ: Озар [Āzar], Барзах [Barzakh], Равза [Ravza], Сиччил [Sijjil], Масҷид [Masjid], Фирдавс [Firdavs], Дузах [Duzakh] ва ғ. истифода гаштаанд.

9. Маҷмуи номвожаҳои Қуръон фақат ҳудуди баъзе кишварҳои Шарқ, махсусан, Шарқи Наздикро фаро мегирад.

10. Ҳамзамон, мавриди баррасии амиқ қарор додани номҳои китобҳои осмонӣ дар мисоли Қуръон имкон медиҳад, ки ба анъана, тарз, усул, сарчашма ва вижагиҳои номҳои ашхоси гузаштагонӣ хеш ошно гардем ва онро бо номгузориҳои имрӯзаамон мавриди қиёс қарор диҳем.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда.

1. Таҳқиқ дар ин замина исбот месозад, ки таҳқиқи забоншиносии номвожаҳои Қуръон дар забонишиносӣ қисми аз ҳама пуробуранги воҳидҳои забониро ташкил ва дар забон барои муайян намудани таърихи пайдоиши номвожаҳо хизмат мекунад.

2. Омӯзишу таҳқиқи забоншиносии номвожаҳои Қуръон барои таҳқиқи минбаъда дар заминаи омӯзиши муқоисавии ономастикаи Қуръон ва китобҳои дигари осмонӣ ҳамчун заминаи асосӣ хизмат мекунад.

3. Умумият ва тафовути номвожаҳои Қуръон дар муқоиса бо дигар китобҳои осмонӣ пешкаш мегардад.

4. Дараҷаи таъсири дигар забонҳои калитӣ (Эронӣ), арабӣ, яҳудӣ, юнонӣ-румӣ дар ташаккули номвожаҳои тоҷик;

5. Муайян намудани зухуроти забонӣ дар доираи номҳои хоси аслан тоҷикӣ ва иқтибосӣ.

6. Номвожаҳои Қуръон ҳамчун яке аз намунаҳои насри таърихии форсу тоҷик ва қисмати таркибии ғановати забон бо таъриху фарҳанг ва иҷтимоиёти халқ алоқаманд аст;

7. Ҷойгоҳ ва мақоми лексикаи номвожаҳои Қуръон дар низоми унсурҳои маърифатии категорияҳои таърихӣ, маъмурӣ-худудӣ махсус аст;

8. Воҳидҳои номвожаҳои Қуръон дорои зарфияти забонӣ барои тасвиру тавсифи маълумоти фаровони таърихӣ-воқеӣ, устуравӣ, динӣ-мазҳабӣ ва фарҳангӣ мебошанд;

9. Номвожаҳои Қуръон дар баробари дигар воҳиду унсурҳои забони ҷузъи муҳимтарини тасвиру тавсифи бадеии ҳодисаю воқеаҳои таърихӣ мебошад;

10. Маводи этнофарҳангии номвожаҳои Қуръон бо фарҳанги арабӣ маҳдуд нашуда, фарогири фарҳанги форсӣ-тоҷикӣ ҳам мебошад;

11. Пайдоиш ва мансубияти забони воҳидҳои номвожаҳои Қуръон гуногунчанба буда, дар асоси заминаи забонҳои зиёди бо ҳам хеш ва бегона шакл гирифтааст;

12. Забони Қуръон сарчашмаи пурғановати пайдоиши номвожаҳо аз давраи бостон то замони муосир ба шумор меравад. Дар лексикаи номвожаҳои Қуръон дар баробари номҳои аслан арабӣ, инчунин, номвожаҳои форсӣ-тоҷикӣ, туркӣ-муғулӣ, яҳудии қадим ва юнонӣ-румӣ истифода шудаанд. Дар Қуръон як гурӯҳи антропонимҳои низ дучор мешаванд, ки шарҳи маънии онҳо дар луғатномаҳо хеле кам оварда шуда, ва мансубияти забони онҳо номаълум мондаанд;

13. Натиҷаҳои таҳқиқ шаҳодат медиҳанд, ки қабати арабии номвожаҳои Қуръон миёни дигар қабатҳо яке аз мавқеҳои марказиро касб менамояд;

14. Аз нигоҳи сохторӣ-калимасозӣ номвожаҳои ин ёдгории динӣ-таърихӣ ба номвожаҳои сода, сохта, мураккаб ва ибораҳо ҷудо мешаванд;

15. Номвожаҳои Қуръон ба тариқи мусбат метавонад номномаи тоҷикӣ ва дигар забонҳоро мукаммалу пурратар гардонад;

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки аввалин маротиба дар забоншиносии тоҷик ва, умуман эроншиносӣ, номвожаҳои яке аз сарчашмаҳои муътамади динӣ-таърихӣ–Қуръон мавриди омӯзиши мушаххаси забоншиносӣ қарор гирифтааст.

Таҳқиқоти анҷомёфта имкон фароҳам меорад, ки тасаввуроте оид ба таърихи гузаштагонаномон пайдо шавад, ҳамчунин амалкарди рушди забони форсӣ-тоҷикӣ қабл аз ислом то андозае равшантар гардад. Он метавонад барои пешбурд ва идома додани омӯзиши бештари маҷмӯӣ, низомнок ва амиқтари номвожаҳои таърихӣ мусоидат намояд.

Маълумоти дастрасшуда дар асоси таҳлили таърихӣ-лингвистии номвожаҳои Қуръон ҳам аз нуқтаи назари мавқеи таърихии забон ва ҳам аз ҷуғрофияи таърихӣ арзишманд аст.

Аҳамияти амалии таҳқиқ дар он зоҳир мешавад, ки тавассути таҳқиқу баррасии ҷанбаҳои луғавии номвожаҳои Қуръон, хосатан, мавқеҳои таърихии номвожаҳо роҷеъ ба баъзе вижагиҳои луғавӣ ва услубии забони адабии тоҷикӣ, баҳусус, роҷеъ ба қабатҳои луғавии забони тоҷикӣ, ки номвожаҳо дар он нақш доранд, ибрази андеша намудан мумкин аст ва хулосаҳои илмии бадастомадаро метавон дар таълифи китобҳои дарсии таърихи забони тоҷикӣ, номшиносӣ ва ҷуғрофияи таърихӣ муосири номвожаҳо, инчунин, дар таҳияи фарҳангу луғатномаҳои номшиносӣ, зимни коркарди дастурҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ оид ба таърихи забонҳои форсӣ-тоҷикӣ, арабӣ, яҳудӣ,

юнунӣ-румӣ ва зимни хондани курсҳои махсус ва семинарҳои махсус оид ба ономастика дар факултетҳои филология, чуғрофия ва таърих дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ хидмат хоҳанд намуд.

Дар баробари ин, таҳқиқи мазкур зимни муайян намудани сарчашмаҳои ташаккул ва рушди бонизоми антропонимҳои забони тоҷикӣ ва дигар забонҳо, роҳу восита ва методҳои ташаккули антропонимҳо ва муқоисаи онҳо дар шакли номгузориҳои исмҳои хос кӯмак мерасонад.

Арзишу аҳамияти муҳимми илмӣ ва амалӣ доштани номвожаҳои Қуръон боиси он гардид, ки намояндагони соҳаҳои гуногуни улуми иҷтимоӣ ба гирдоварию таҳқиқ ва баррасиву омӯзиши онҳо рӯй оваранд. Ҳамин аҳамияти натиҷаҳо боис гардид, ки солҳои пешин соҳаи нави илм, яъне номшиносӣ, дар олами илми иҷтимоӣ, баҳусус илми забоншиносӣ, арзи вучуд намояд ва баъдан вусъату рушд намояд.

Маводи кори таҳқиқотии мазкур зимни гузаронидани семинару курсҳои алоҳидаи махсуси номшиносӣ, лексикология, таърихи забони тоҷикӣ, таърихи забони адабии тоҷик дар факултетҳои филологии донишгоҳу донишкадаҳои олии хидмат хоҳад намуд. Ғайр аз ин, маводи ҷамъовардашудаи номвожаҳои Қуръон барои тартиб додани луғати этимологӣ, фарҳанги номҳои антропонимӣ заминаи мусоид фароҳам меоварад. Дар баробари ин, маводи антропонимиро метавон зимни таҳияи «Номнома» истифода намуд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро сатҳи баррасии масъалаҳо, натиҷаҳои таҳқиқот, ки дар шакли мақолаҳои илмӣ, ки дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшаванда КОА-и ФР ва КОА-и назди Президенти ҚТ нашр шудаанд, хулосаҳои диссертант дар асоси манбаъҳои таҳқиқшуда собит менамоянд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мазмуни таҳқиқи диссертатсионӣ бо соҳаҳои зерини забоншиносӣ мувофиқат мекунад: таърихи забони тоҷикӣ, таърихи забони адабии тоҷик, лексикология, лексикография, этимология, номшиносӣ (ономастика). Диссертатсия дар мавзӯи «Ономастикаи Қуръон» (дар асоси тарҷумаи тоҷикии он) барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020500-Филология мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Масъалаи асосии дар диссертатсия таҳқиқшаванда аз ҷониби роҳбари илмӣ таҳрезӣ шудаанд. Муаллифи диссертатсия бо таърих ба маводи фаровони осори илмӣ ва луғатномаҳою донишномаҳо муҳимтарин хусусиятҳои вожагонӣ, сохтори сарфии ономастикаи Қуръонро дар забони тоҷикӣ таҳқиқ намуда, таркиби вожагонӣ, мансубияти забонӣ, сохтори сарфии онҳоро муайян кардааст. Дар диссертатсия ва мақолаҳои нашргардида аз тарафи муаллиф натиҷаи асосии таҳқиқот инъикос ёфтаанд.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия дар он зоҳир мешавад, ки муҳаққиқ вобаста ба мавзӯи таҳқиқоти мазкур 15 мақолаи

илмӣ ба нашр расонидааст, ки чанбаҳои гуногуни таҳқиқотро инъикос намуда, арзишмандии онҳо тавассути олимону муҳаққиқони тоҷик эътироф гаштааст. Нуктаҳои назариявии мавод ва натиҷаҳои таҳқиқот дар конференсияҳои байналмилалӣ, конференсияҳои илмӣ-амалии ҳарсолаи ҳаёти профессорону омӯзгорони Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишқадаи исломии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии Хучанд, Донишгоҳи Тоҷикистон ва Руссия, Донишгоҳи забонҳои шаҳри Самарқанди Ҷумҳурии Ўзбекистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон (2015-2021) инъикос ёфтаанд. Номгуӣ мақолаҳои нашршуда ва дигар таълифоти нашрӣ оид ба мавзӯ дар фишурдаи рисолаи илмӣ оварда шудаанд.

Кори илмии муҳаққиқ дар маҷаллаҳои нашр шудаанд, ки ба номгуӣ маҷаллаҳо ва нашрияҳои аз ҷониби филиали Муассисаи давлатии Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон шомиланд.

Натиҷаҳои бадастовардаи довталаб бо ягонагии дохилии рисола ба тасвиб расида, дар намуди робитаҳои байниҳамдигарӣ шакл гирифта, дар доираи таҳқиқи назариявӣ ва амсиласозии таҳлилу таҳқиқоти номвожаҳои китоби Қуръон, ки ба қабатҳои забонӣ чудо намудани онҳо мебошанд, метавонанд дар рушди назария ва амалияи масъалаҳои забоншиносӣ ва луғатнигорӣ саҳми босазо гузоранд.

Нуктаҳои асосии илмӣ ва хулосаҳои диссертатсионӣ тавассути усули диахронӣ синхронӣ таҳия, асоснок ва тасдиқи худро ёфтаанд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Хулосаи асосии диссертатсия дар ду монография, 15 мақолаи илмӣ ба ҷоп расида инъикос ёфтаанд, ки 9-тои он дар маҷаллаҳои шомили феҳристи нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи тавсиянамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидаанд. Диссертатсия дар кафедраи забоншиносӣ ва таърихи забони Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ба анҷом расидааст (суратмаҷлиси № 8 аз 10-уми апрели соли 2021), ҳамчунин ҷаласаи кафедраи таърихи забон ва типологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суратмаҷлиси №20 аз 05.06.2021) муҳокима ва барои ҳимоя пешниҳод гаштааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқи диссертатсионӣ аз муқаддима, ду боб, бахшу зербахшҳои натиҷаҳои асосии илмӣ рисола ва тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо, охирсухан, номгуӣ адабиёт бо зербахшҳои феҳристи сарчашмаҳои истифодашуда ва феҳристи интишороти илмӣ довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ, инчунин замима иборат аст. Ҳаҷми умумии рисола аз 190 саҳифаи ҷопӣ иборат буда, 4 диаграмма ва 13 ҷадвалро дар бар гирифтааст. Рӯйхати адабиёт фарогири 195 номгуӣ мебошад.

Дар бахши хулоса натиҷаи баррасиву таҳқиқ ва хулосаҳои мушаххас зимни чанд нукта оварда мешавад.

Замимаи рисола фарогири «Луғати мухтасари номвожаҳои Қуръон буда, дар он номвожаҳо аз нигоҳи маъно ва сохт мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Мухтавои асосии таҳқиқот

Дар муқаддима муҳимияти мавзуи таҳқиқот асоснок гаштааст, дараҷаи омӯзиш, ҳадаф, вазифаҳо, объект, предмети таҳқиқот муайян карда шуда, наwgониҳои илмӣ, дараҷаи омӯзиши мавзӯ нишон дода, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот муқаррар карда шудаанд.

Боби якуми рисола таҳти унвони «**Сохтори морфологӣ ва қабатҳои забонии антропонимҳои Қуръон**» ном дошта, аз чунин фаслҳо иборат мебошад: фасли якуми боби якум—«**Мулоҳизаҳои муқаддимавӣ**» ба тавсифи таърихӣ ономастика бахшида шудааст: сохти морфологии антропонимҳои Қуръон; антропонимҳои сода; антропонимҳои сохта; антропонимҳои мураккаб; антропоним–ибораҳо; қабатҳои забонии антропонимҳои Қуръон; антропонимҳои арабӣ; антропонимҳои форсӣ–тоҷикӣ; антропонимҳои яҳудӣ; антропонимҳои юнонӣ–румӣ; теонимияи Қуръон; номҳои ифтихорӣ ва лақабҳо.

Фасли якуми боби якум «**Мулоҳизоти муқаддимавӣ**» ном гирифтааст. Дар байни номвожаҳои Қуръон метавон номвожаҳои арабӣ, яҳудии қадим, юнонӣ-румӣ ва форсӣ-тоҷикиро пайдо намуд. Инчунин, номхоеро пайдо кардан мумкин аст, ки ба забонҳои қадими ғайриэронӣ тааллуқ дошта бошанд, яъне дар заминаи забонҳои қадимаи ғайриэронӣ ба вучуд омада, бо форсии қадим ва Авесто ба қор бурда шудаанд. Забонҳои эронии бостон забонҳо ва лаҳҷаҳои мардумони ориёии эронӣ буда, дар ҳазорсолаҳои пеш аз милод дар сарзаминҳои зисти ин мардумон густариш доштаанд. Аз забонҳои эронии бостон то ба имрӯз забонҳои авестой, порсии қадим, мидёнӣ ва скифӣ сарматӣ шинохта шудаанд, ки аз онҳо забонҳои авестой ва форсии бостон дорои алифбо ва осор мебошад.

Зимни омӯзиш дар китоби осмонӣ 205 антропоним (номҳои одамон), ба қайд гирифта шуд, ки аз ин шумора 99 антропоними дар заминаи сифат сохташуда мушоҳида гардид, ки онҳо аз нигоҳи сохту таркиб якранг нестанд.

Фасли дуюми боби якум ба «**Сохти морфологии антропонимҳои Қуръон**» ном дошта, ба масъалаҳои сохти морфологии антропонимҳои Қуръон бахшида шудааст.

Қуръон ва забони он хеле равону фаҳмо буда, дар инкишофу такомули забони арабӣ ва форсӣ-тоҷикӣ хизмати босазое кардааст. Сохт ва низоми антропонимҳои Қуръон гуногун буда, таҳқиқи онҳо аҳамияти калони илмиро соҳиб мебошанд.

Зерфасли якуми фасли дуюм—«**Антропонимҳои сода**» масъалаҳои вобаста ба ташаккули исмҳои хос (номи одамон)-ро, ки аз назари сохтор сода мебошанд, фаро мегирад.

Вожаҳои сода калимаҳое мебошанд, ки танҳо аз як реша таркиб ёфтаанд»¹. Дар Қуръон теъдоди ин гуна номҳо хеле кам ба назар мерасанд: Озар [Āzar], Ҳорун [Hārūn] ва ғ. 2) вомвожаҳои арабӣ, ки пас аз забткориҳои араб ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ ворид гардидаанд: Мустафо [Mustafā], Молик [Mālik], Муҳаммад [Muhammad], Нӯҳ [Nuh], Сулаймон [Sulaymān] ва ғ. Ин қабил вожаҳои содаи арабӣ бештар ба гурӯҳи вомвожаҳои арабии маънавӣ мансубанд; 3) вомвожаҳои ибронӣ ё ба таври дигар яҳудии қадим: Юсуф [Yusuf], Яҳё [Yahyā], Исҳоқ [Ishāq], Яъқуб Яъқуб//Ёқуб [Ya`qub], Исо [Isā], Аҳмад [Ahmad], Хизр [Khizr], Нӯҳ [Nōh], Азиз [Aziz], Айюб [Ayub], Ясаъ [Yasa`], Довуд [Dāvud], Зайд [Sayd], Идрис [Idris] ва ғайра, ки шумораашон ба 100 номгӯй расида, дар мақоми якум меистанд.

Зерфасли дуҷуми фасли дуҷум «**Антропонимҳои сохта**» масъалаҳои вобаста ба антропонимҳои сохтаи Қуръонро дар бар мегирад.

Усули морфологии вожасозӣ бо ёрии формантҳои вожасоз сурат гирифта, дар асоси илова гардидани вандҳо ба асоси вожа мафҳуми нав пайдо мегардад. Бо чунин тарзи вожасозӣ дар Қуръон теъдоди муайяни антропонимҳо ба қайд гирифта шудаанд, ки онҳо дар қиёс ба антропонимҳои сода шумораашон хеле кам аст. Дар ташаккули антропонимҳои сохта анҷомаҳои-а [a], я [ya], -ӣ [i], -ат [at], -о [ā], -ус [us], -ун [un], -лун [lun] истифода гардидаанд, ки чунинанд:

Масалан: Сомирӣ [Sāmīrī], Шофӣ [Šāfy], Ҷомӣ [Ĵāmī], Муғӣ [Muğy], Монӣ [Māny], Нофӣ [Nāfy], Муқтадӣ [Mutaadī], Самӣ [Sāmī], Муҳсӣ [Muhsy], Мубдӣ [Mubdy], Восӣ [Vāsī], Мутаалӣ [Mutaaly] ва ғ.

Бо форманти-ӣ [i] дар Қуръон 18 антропоними мардона зикр гардидааст, ки дар мақоми дуҷум меистанд.

Зерфасли сеҷуми фасли дуҷум «**Антропонимҳои мураккаб**» ном дошта, ба масъалаи антропонимҳои мураккаб бахшида шудааст.

Антропонимҳое, ки дар натиҷаи якҷошавии решаҳо [вожаҳо] ба вучуд омадаанд, «антропонимҳои мураккаб» ё «антропоним-комполит» ном дорад. Қисми антропонимҳои мураккаби Қуръон дар натиҷаи вожасозии мураккаби тобеъ ба вучуд омадаанд ва ҷузъҳои онҳо ба ҳиссаҳои гуногуни нутқ марбут мебошанд. Дар байни ҷузъҳои антропонимҳои мураккаб садонокҳои пайвасткунанда низ меоянд. Ин гуна садонокхоро профессор Л.С.Пейсиков миёнванд номида, чунин таъриф намудааст: «Интерфикс воситаи сохтори вожасозии забон маҳсуб ёфта, морфемаҳои лексикиро бо ҳам мепайвандад»².

Чунинчӣ: Илёс [Ilyās], Исроил [Isrāil], Исмоил [Ismāil], Иброҳим [Ibrāhim], Абулаҳаб [Abulahab], Зулқифл [Zulkifl], Абулмалоика [Abulmalāika], Абубакр [Abubakr], Абдуллоҳ [Abdullāh] ва ғ. Антропонимҳои ин бахш миқдоран 7 ададро ташкил медиҳад.

¹ Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Муҳар. масъул: Ш. Рустамов, Р. Ғаффаров. Ҷ. 1. Фонетика ва морфология. – Душанбе, -1985. – С. 245.

² Пейсиков, Л. С. Очерки по словообразованию персидского языка // Л. С. Пейсиков. – М. : МГУ, 1973. – С. 15

Фасли чоруми зерфасли фасли дуумро «**Антропоним–ибораҳо**» ташкил медиҳанд. Антропоним-ибораҳо аз ду ва ё зиёда номҳо иборат буда, дар байни ҳар яки он бандаки изофӣ омада, онҳоро ба ҳам алоқаманд месозад ва ифшо месозад, ки соҳиби ном аз кадом аҷдод ва ё мавзеъ мебошад. Мисол: Исои Масеҳ [Isāi Maseh], Ҳилол ибни Умая [Hilāl ibni Umayā], Каъб ибни Молик [Kaʿb ibni Mālik], Мирора ибни ар-Рабиъ, [Mirāra ibni ar-Rabiʿ], Балъами Боур [Balʿami Buʿar], Иброҳими Халил [Ibrāhimi Khalil], Исо ибни Марям [Isā ibni Maryam] ва ғ.

Антропоним-ибораҳои Қуръонро аз рӯи мақсад ва вазифаашон ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

1) антропоним-ибораҳое, ки ҷузъи якуми онҳо номи шахсро ифода карда, қисми дуумашон номи падар ё модар мебошад. Ба амсоли: Исо ибни Марям [Isāi Maryam], Мирора ибни ар-Рабиъ [Mirāra ibni ar-Rabiʿ] Ҳилол ибни Умая [Hilāl ibni Umayā], Каъб ибни Молик [Kaʿb ibni Mālik], Муҳаммад ибни Абдуллоҳ [Muhammad ibni Abdullāh] ва ғайра, ки шумораашон 7 номгӯй аст ва дар мақоми чорум меистанд.

2) антропоним-ибораҳое, ки чун унвон, лақаб, тахаллус мебошанд: Муҳаммади Амин [Muhammadi Amin], Исои Масеҳ [Isāi Maseh], Мусои Каломуллоҳ [Musāi Kalāmullāh] ё Калимуллоҳ [Kalimullāh], Иброҳими Халил [Ibrāhimi Khalil] ва ғ.

Дар тарҷумаи Қуръон антропонимҳое мушоҳида мешаванд, ки аз ду ва зиёда ҷузъ иборат буда, алоқаи онҳо тавассути бандаки изофӣ сурат гирифтаанд ва дар ин навъи антропонимҳо ҷойи тобешавандаю тобешкунанда (муайянкунандаву муайяншаванда) устувор мебошад. Дар ин навъи вожасозӣ ҷузъҳои таркиби антропонимҳо аз рӯи муносибат ба ҳиссаҳои нутқ яқранг нест. Ин гуна антропонимҳо метавонанд аз **исм +исм, исм +сифат, сифат+исм** ва амсоли инҳо ташкил ёбанд.

а) аз исму исм ба воситаи алоқаи изофӣ: Иброҳими Халилуллоҳ [Ibrāhimi Khalilullāh], Муҳаммади Мустафо [Muhammadi Mustafā], Мусои Калимуллоҳ [Musāi Kalimullāh], Муҳаммади Расул [Muhammadi Rasul], Исмоили Забиҳуллоҳ ва ғайра.

Фасли сеюми боби якум «**Қабатҳои забонии антропонимҳои Қуръон**» ном дошта, ба омӯзиши қабатҳои забонии он бахшида шудааст. Равшан аст, ки қисмати аз ҳама бузурги номвожаҳои Қуръонро номҳои арабӣ ташкил медиҳанд. Таҳти номвожаҳои арабӣ номҳоеро дар назар дорем, ки дар заминаи забонҳои қадими арабӣ ба вучуд омадаанд. Иддае аз чунин номҳо дар китобҳои таърихӣ: Инҷил, Таврот ва Авесто низ дида мешаванд, дар осори паҳлавӣ низ бо дигаргуниҳои шаклӣ ба назар мерасанд. Мисол: Хизр [Khizr], Шуайб [Šuayb], Муҳаммад [Muhammad], Аҳмад [Ahmad], Абулаҳаб [Abulahab], Азиз [Aziz], Зайд [Zayd], Узайр [Uzair], Қорун [Qārun] ва ғайра

Дар байни номвожаҳои Қуръон метавон номҳоеро пайдо намуд, ки ба забонҳои қадими ғайриарабӣ тааллуқ дошта, дар заминаи онҳо ба вучуд омада, дар форсии қадим ва Авесто ба кор бурда шудаанд. Чун Қуръон аз таърихи халқҳои мухталиф нақл мекунад ва ҳодисоту воқеоти давраҳои гуногуни онро дар бар мегирад, номҳои зиёди арабӣ ва

гайриарабӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Баъзе аз ин номҳо имрӯз ҳам дар ҳамон шакл дар истеъмоланд ва баъзеи дигар ба тағйироти зиёде дучор шудаанд ва то замони мо омада расидаанд.

Зерфасли якуми фасли сеюмро «**Антропонимҳои арабӣ**» ташкил медиҳад. Антропонимҳои арабии Қуръон дар байни дигар номҳо мавқеи хосро ишғол мекунад ва ин сабабҳои худро дорад. Профессор Ш.Хусейнзода менависад: «Арабҳо дар зери шиори дини ислом ба маданияти халқҳои кишвари мо (Арабу Осӣи Миёна) зарбаҳои хеле сахт заданд. Пас аз истило дар Мовароуннаҳру Хуросон дин ва оини ислом ва забони арабӣ расмӣ эълон карда шуд. Оҳиста-оҳиста забонҳои суғдӣ, хоразмӣ аз байн рафтанд. Ба ивази алифбои қадими суғдӣ, хоразмӣ алифбои арабӣ расм шуд ва ба ҷойи оташкадаю маъбадхонаҳо масҷид ва мадрасаҳо сохта шуданд. Таҳсил ва дониш бештар ба забони арабӣ роиҷ гардид»³. Ба ин қатор антропонимҳо **Хизр [Khizr], Шайб [Šuayb], Муҳаммад [Muhammad], Аҳмад [Ahmad], Абулаҳаб [Abulahab], Азиз [Aziz], Зайд [Zayd], Қорун [Qārun], Узайр [Uzair]** ва ғайра дохил мешаванд. Номҳои шахс дар матнҳои хаттӣ ва шифоҳӣ ба туфайли як қатор хусусиятҳои ба худ хоси сохториашон бо тезӣ чудо мешаванд. Номҳои шахс (исм) дар забони арабӣ метавонад сода бошад: [Азиз [Aziz], Айюб [Ayub], Молик [Mālik] ва ғайра ё мураккаб бо изофаи пешванди «абд» (ба маънии «ғулом») ва ё Аб (ба маънои падар) бошад. Мисол: Абд-ул-лох, Аб-ул-Лаҳаб, Аб-ул-малоика, Аб-ул-масеҳ ва Абу-бакр. Пешванди «абд», одатан, дар аввали яке аз сифатҳои Худо меояд.

Тавре маълум аст, унсурҳои «абд» дар таркиби ном шакли зоҳирӣ набуда, мафҳуми мустақилест, ки аз маънои аслии худ «абд»-«банда» обхӯрда, мансубияти тааллуқдориро тобеиятро ба номи асосӣ (номи Худои мутаол) мефаҳмонад.

Хизр [Khizr]-ин антропоним мансуби забони арабӣ буда, бар вазни «фиъл» созмон ёфтааст. Баҳри маъникушӣ мо ба фарҳангу луғатҳои нодири ба забони тоҷикӣ таълифёфта рӯ меоварем. Яке аз ин фарҳангҳо «Ғиёс-ул-луғот»-и Муҳаммад Ғиёсуддин мебошад. Муаллиф вожаи мазкурро чунин маънидод намудааст: «Хизр-арабӣ, номи пайғамбар алайҳиссалом ва бо фатҳи аввал ва касри сонӣ (яъне Хазир), ба маънии шоҳи сабз ва кишт ва тара ва номи пайғамбари мазкур, чаро ки ҳар ҷо ӯ менишинад, сабза мерӯяд, ё он ки сайраш ҳама сабззорхост, ё он ҷо ки кадамаш баракате дорад, ки ҳар ҷо гузораш меафтад, он сарзамин сабзу хуррам мешавад»⁴.

Ба андешаи забоншинос Д. Ҳомидов, «Шакли тағйирёфтаи Хизр: (Хузар) Ғузур мебошад. Ғузур [Ġuzār] ҳамчун мавзеи ҷуғрофӣ дар қадди роҳи Нахшаб//Насаф (Қаршии ҳозира) ва Балх ҷойгир шудааст, ки аз дохили ин мавзеъ роҳ мегузарад ва онро имрӯз роҳи асосии мошингарди Тошканд-Тирмиз-Душанбе-Кобул меноманд. Инчунин, дар гузашта ва дар айни замон низ ин роҳ ду водӣ-водиҳои Кешрӯд ва

³ Хусейнзода, Ш. Пирунаме: (Поэма о победы)/Ш. Хусейнзода.-Душанбе, 1969.-С. 280.

⁴ Ғиёсуддин, Муҳаммад. Ғиёс-ул-луғот/Муҳаммад Ғиёсуддин. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров.-Душанбе: Адиб.-Ҷ. 1, 1987.-С. 10.

Чағониён//Чағонрӯдро ба ҳам мепайваस्ताаст. Пас, маълум мешавад, ки вожаи Ғузор шакли тағйирёфтаи Хизр: [Хузар] мебошад⁵. «Пас, роҳ рафтанд, то вақте ки бар киштӣ савор шуданд. Хизр онро шикоф кард. (Мусо) гуфт: «Оё киштиро шикоф кардӣ, то аҳли онро ғарқ кунӣ»⁶.

Зерфасли дуҷуми фасли сеюм «**Антропонимҳои форсӣ-тоҷикӣ**» масъалаҳои вобаста ба ташаккули исмҳои хос (номи одамон)-ро дар пасманзари таърих фаро мегирад. Ба гурӯҳи номҳои аслан тоҷикӣ, маъмулан номҳои аслие дохил мешаванд, ки дар заминаи забони мазкур пайдо шудаанд. Ташаккули номҳои давраи қадим бештар бо воситаи ду реша ва ё бо пасвандҳои сифати нисбии-**ya**>ф. м. ва ф. н. -о, -ӣ, -**ануа**>ф. м. ва ф. н. -**ина**, -**ya+ānām** (падежи генетив)>ф. м. ва ф. н. -**и+ён**, пасванди оморфемавии-**ān (-yān)**>ф. м. ва ф. н. -**он (-ён)**, пасванди оморфемавии-**ak**>ф. м. ва ф. н. -**ак**, пасванди сифати нисбии-**ār**>ф. м. -**āb//ob[a]**>ф. н. -**о**, -**ӣ** сурат гирифтааст. Ба давраи миёна номҳои мансубанд, ки дар осори хаттии давраи қадим ба назар намерасанд.

Зимни таҳқиқот муайян шуд, ки дар Қуръон 53 номгӯи вожаи муарраби тоҷикӣ қорбурд шудаанд.

Зимни таснифоти номҳои эронии Қуръон бо номвожаҳои вохӯрдём, ки қолабҳои номбурда барои онҳо тангӣ мекунад. Масалан, Озар [Āzar], Нимрӯд [Nimrud], Ҳомон [Hāmān] ва ғайра. Бинобар ин, ҳангоми таҳлил ва гурӯҳбандии номҳои эронии Қуръон зарурати васеъ намудани таснифоти мазкур ба миён омад.

Озар < ав. Ātār, ф. г. ва ф. м. Ātar//Otur//Odar, ф. н. Ozar «оташ», «аҳгар». Дар форсии қадим ва миёна ҷузъи аввали аксари номҳои мураккабро ташкил кардааст: Ātarxrah, Ātarden, Ātarvah, Ātarpāta//Ātarbod. Номи муаллифи «Динкард» (Занд-Оқосия)-Отур Фарн Бағ Фархзотон (Фаррухзод). Шакли содаи он-Озар дар истемол аст, Ātarxrah, Ātarden, Ātarvah, Ātarpāta//Ātarbād⁷. «Ва чун Иброҳим ба падараш Озар гуфт: «Оё бутонро ба худой мегирӣ? Ба дурустӣ, ки ман туву қавми туро дар гумроҳии зоҳир мебинам»⁸.

Зерфасли сеюми фасли сеюм «**Антропонимҳои яҳудӣ**» унвон дошта, дар мавриди қорбасти номҳои яҳудӣ дар Қуръон баҳс мекунад. Номҳои динии яҳудӣ,–менависад, А.С.Суперанская,– аксар вақт дар намуди ҷумла бо ифодаи мубтадо, яъне истилоҳи ифодакунандаи «Худо»-il, el, l, io сурат мегиранд: Иоани-«бог благоволит-Худо илтифот мекунад», Рафаил-шифои Худо», «Измаил-«Худо мешунавад», Данаил-Худои ман довар», Иля-Худои ман Яҳё»⁹.

Дар Қуръон номҳои зерини яҳудӣ омадааст: номҳои, ки дар

⁵ Ҳомидов, Д. Топонимияи водии Кешрӯд. //Д. Ҳомидов–Душанбе, 2002.–С. 43

⁶ Қуръони Карим матни асл ва тарҷумои маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумои тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.–Душанбе: Ирфон, 2007.–С. 343

⁷ Грантовский, Э. А. Ранняя история иранских племен Передней Азии/Э. А. Грантовский.–М. :Наука, 1970.–С. 395

⁸ Қуръони Карим матни асл ва тарҷумои маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумои тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.–Душанбе: Ирфон, 2007.–С. 354.

⁹ Суперанская, А. В. Структура имени собственного. Фонология и морфология/А. В. Суперанская.–М. : Наука, 1969.–С. 132-33

охирашон патроними «il» (Худо) дида мешавад: Исрофил [Isrāfil], Чабраил [Ĵabrail], Исмоил [Ismāil], ки шумораашон ба 24 адад мерасад.

б) номҳои яҳудие, ки сохташон гуногун аст: **Иброҳим [Ibrāhim], Исо [Isā], Яҳё [Yahyā], Юнус [Yunus], Марям [Maryam], Қорун [Qārūn], Илёс [Ilyas], Масех [Maseh], Имрон [Imrān], Мусо [Musā], Исҳоқ [Ishāq], Толут [Tālut], Одам [Ādam], Ҳорун [Hārūn], Ҷолут [Ĵālut], Айюб [Ayub], Довуд [Dāvud], Юсуф [Yusuf], Яъқуб [Ya`qub], Сулаймон [Sulaymān] ва Закариё [Zakariyā]**

Аксари номҳои динии яҳудӣ, ки дар китоби муқаддаси яҳудиён Таврот вомахӯранд, қариб дар антропонимҳои тамоми халқҳои дунё дохил шудаанд.

Антропоними яҳудие, ки мо зимни омӯзиши китоби осмонӣ ошкор кардем, Иброҳим [Ibrāhim] аст. Муфассир Абуллайс Наср мегӯяд: «Этимологияи номи Иброҳим баҳсноқ аст. Бо яке аз сарчашмаҳо ин вожа туркӣ буда, тарҷумаи русиаш «падари халқҳо» мебошад. Дар «Библия» вожаи «Иброҳим» дар ду шакл зикр шудааст: «Авраам» ва «Абрахим»¹⁰. Ин вожа бо шаклҳои Абраҳам [Abraham], Авраам [Avraam], Иброҳим [Ibrāhim] ва Иброим [Ibrāim] истифода мешавад.

Иброҳим [Ibrāhim] дар «Библия» дар шакли «Абром» [Abrām] зикр гардидааст¹¹.

Иброҳим [Ibrāhim] яҳудии қадим–Abrham (падари тамоми халқҳо), дар Таврот–Abram, дар англисӣ–Abraham, дар булғорӣ–Аврам, дар русӣ–Авраам, Авраамий, дар олмонӣ–Abraham, дар италянӣ–Abrahamo, испанӣ–Abrahan, дар франсавӣ–Abrahan, дар арабӣ ابراهيم, дар лотинӣ–Abrahamus, дар Куръон ба шакли арабиаш Имроҳим омадааст¹².

Ба андешаи мо, «Иброҳим», «Иброҳм» ва «Иброҳом» шаклҳои гуногуни номи Иброҳим аст, ки Иброҳим куҳантарин номи он аст. «...ва чунон ки ба сӯйи Иброҳиму Исмоил ва Исҳоқу Яъқуб, наберагонаш Исо ва Айюб ва Юнус ва Ҳоруну Сулаймон ваҳй фиристодем»¹³.

Марям [Miryam] дар забонҳои мухталиф шаклҳои мутафовите дорад. Масалан, дар яҳудии қадим «Miryām», дар лотинӣ «Maria», дар юнонӣ «Mariam», дар англисии қадим «Magia», дар англисии ҷадид «Мэри», дар Таврот «Magim» буда, маъноҳои зеринро дорад: «талхӣ», «муқобилият намудан» ва «хашмгин шудан». Муқоиса карда шавад: словакӣ, полякӣ–Magia, сербӣ–хорватӣ–Marija, Marija, булғорӣ–Мария, русӣ–Мария, даниягӣ, норвегӣ–Marie, немисӣ, голландӣ–Maria, Marie, италийнӣ, испанӣ, румӣ–Magia ва франсузӣ–Mariy¹⁴.

¹⁰ Абуллайс Наср ибни Муҳаммад ибни Иброҳими Самарқандӣ, Тафсири Самарқандӣ маъруф ба Тафсири Баҳру-л-улум.–Бейрут; Дору-л-кутуби л-илмия, 1427 х. (2006 м).

¹¹ Arthur, Jefery. The foreign vocabulary of the Qur'ān.–Leiden–Boston, 2007.–311 p. , с 71

¹² Мозандаронӣ, Ҳусайн Шаҳид. Фарҳанги «Шоҳнома». Номи қасон ва ҷойҳо/Ҳусайн Шаҳиди Мозандаронӣ//Нашри Балх.–Бунёди Нишобур, 1337. [ба забони форсӣ]–С. 120

¹³ Куръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.–Душанбе: Ирфон, 2007.–С 376

¹⁴ Рыбакин, А. И. Словарь английских личных имен: 4000 имен/А. И. Рыбакин. -3-е изд. , испр. -М. : ООО Издательство АСТ, 2000.–С. 224

Марям [Maryam] дар забони форсӣ илова бар ин ки ёдоварӣ аз хазрати Марям [Maryam] аст, номи гуле мебошад, сафед, хӯшрангу хушбӯй ва дорои атри бардавом¹⁵. Инчунин, номи гиёҳест барои зиннат додан, ки аз хонаводаи савсан аст. Баъзеи дигар муътақиданд, ки Марям [Maryam] аз решаи Мри-«Mri» ё Мр- «mr» аз забони мисрӣ реша гирифта, ба маънои «махбуб» ва «ишқ» мебошад¹⁶. Дар забони ибрӣ маънои қатъӣ барои вожаи «Марям» [Maryam] зикр нашудааст. Ба андешаи мо, Марямро бо вожаҳои «Море» [Māre], «Мире» [Mire], «Мирём» [Miryām], «Морё» [Māre] ва «Морёно» [Māryānā] низ зиёд ном мебаранд¹⁷. «Эй Марям, ба дурустӣ, ки Худо туро ба файзе аз (ҷониби) Худ башорат медиҳад, ки номи ӯ Масеҳ-Исо писари Марям дар дунё ва охират баобрӯ ва аз наздиккардагон (-и Ҳазрати Иззат) аст»¹⁸

Зерфасли чоруми фасли сеюм «**Антропонимҳои юнонӣ-румӣ**» ном дорад. Дар Куръон як қатор исмҳои юнонӣ-румӣ мавриди қарор гирифтаанд, ки онҳо ба забони форсӣ-тоҷикӣ бевосита аз забони юнонӣ дохил нашудаанд, балки ба василаи забони арабӣ ворид гардидаанд. Исо [Isā], Мусо [Musā] ва ғ.

Мусо [Musā]: [ибрӣ: מֹשֶׁה, забони қадимӣ Моше] Мусо [Musā] писари Имрон [Imrān] ва пайғамбари яҳудиён буд.

Ба назари мо, Мусо калимаи арабӣ буда, маънояш устура (поку, тег барои мӯйи сар тарошидан) мебошад. Номи пайғамбари маъруф аст. Калимаи Мусо мураккаб буда, аз ҷузъи «му» ва «со», ки ба забони сурёнӣ аввал ба маънии «тобут» ва дуюм «об» аст, зеро эшонро Фиръавн аз рӯди Нил дар тобут ёфта буд, з-ин сабаб ин исро ба ӯ муносиб донистанд.

Мусо дар дигар забонҳо вобаста ба қоидаҳои талаффузи онҳо мавриди истеъмол қарор дорад: рус. Моисей; ибр. מֹשֶׁה (Моше), араб. موسى (Мусса), юн. қадим. Μωϋσῆς, лот. Moyses, яҳ. Мош аст.

Дар «Ғиёс-ул-луғот» маънии калимаи «Мусо» [Musā] чунин аст: «Мусо дар арабӣ «устура», ки бо он мӯйи сар тарошанд; ва номи паёмбари маъруф алайҳиссалом ба ин маънӣ лафзи «Мусо» мураккаб аст, аз «му» ва «со», ки ба забони сурёнӣ аввал ба маънии «тобут» ва сонӣ ба маънии «об» аст. Чун эшонро Фиръавн [Fir'avn] аз дарёи Нил [Nil] дар тобут ёфта буд, лиҳозо ба ин исм мусаммо шуданд [маънии аввал аз «Мунтахаб» ва маънии сонӣ аз рисолаи Абдулвосеъ]; ва Сирешӣ дар «Шарҳи Мақомоти Ҳарирӣ» навишта, ки ба забони қибтӣ «му» ба маънии «об» [āb] ва «шо» [šā] [ба шини муъчама] ба маънии шачар; чун эшонро дар об қурби ашҷор ёфта буд, лиҳозо Мушо [Mušā] ном карданд. Баъдуху муарраб карда, шини муъчамаро ба сини муҳмала бадал

¹⁵ Абуллайс Наср ибни Муҳаммад ибни Иброҳими Самарқандӣ, Тафсири Самарқандӣ маъруф ба Тафсири Бахру-л-улум.-Бейрут:Дору-л-кутуби л-илмия, 1427 х. (2006 м).

¹⁶ Абулфидо Исмоил ибни Умар ибни Касири Димишқӣ, Тафсири Ибни Касир.-Қоҳира:Дорул фаҷр ли-т-турос, 1422 х. (2002 м.).

¹⁷ Аллома Абдурраҳмон ибни Носири Саъдӣ, Тафсири Тайсири Карими Раҳмон.-Бейрут:Муассисаи Рисолат, 1421 х. (2000 м.).

¹⁸ Куръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.-Душанбе: Ирфон, 2007.-С. 95

сохтанд, ки ба таври асмой ноқисӣ «ёй» ба «ё» навиштанд ва ба алиф хонданд»¹⁹. Мусо ба забони ибрӣ «Муших», яъне «начотдиҳанда» маънидод карда шудааст²⁰.

Қуръоншинос Абдуллоҳи Аҳмадиён менависад: «Мусо–мансуби забони қибтӣ [забони қадимаи мисриён] буда, аз решаи «Мусо» ва ё «Мушо» гирифта, маъноӣ «му»– «об» ва «со» ҳамон «шо» аст, ки маъноӣ «дарахт» аст, пас «Мусо» ё «Мушо» ё «Муса» ба маъноӣ «оби дарахт» ё «дороб» аст. Осия– ҳамсари Фиръавн, дар канори дарёи Нил нишафта буд, ки чашмаш ба сабад ё сандуқчае, ки рӯйи об мерафт, афтид ва ба сарбозон гуфт «мушо», яъне «обдарахт». Манзураш ин буд, ки ба об ва он дарахт нигоҳ кунед ва инро бо ачала (саросемагӣ) гуфт, то сарбозон зуд обро бубинаду об онро набарад. Ин забон аз забонҳои сомӣ аст, ки бо арабӣ аз як реша ҳастанд. Забони қибтиҳои баъдӣ ба арабӣ табдил шуд. Дар бисёри забонҳои дигар «Мусо» «Мушо» талаффуз мешавад. Гоҳ дар форсӣ низ «син» ба «шин» мубаддал мешавад. Мусо дар 36 сура, 420 оят ва дар Маҷмуъ 504 маротиба дар Қуръон истифода шудааст²¹.

Ба андешаи мо, Мусо мансуби забони ибрӣ буда, аз решаи «Муших» ба маъноӣ «начотдиҳанда» меояд. «Ва он вақт, ки бо Мусо чихил шаб меод муқаррар кардем; пас аз рафтани Мусо гусоларо [маъбуд] гирифтед; ва шумо ситамкор будед»²².

Фасли чоруми боби якум «**Теонимияи Қуръон**» ном дошта, ба баррасии номи худоҳо ва фариштаҳо бахшида шудааст. Як қабати ономастикаро теонимия фаро мегирад, ки зери ин мафҳум номи худоҳо, олиҳоҳо, фариштаҳо фаҳмида шуда, дар Маҷмуъ ин номҳоро теонимия мегӯянд. Дар Қуръон шумораи Худоҳо **Вадд [Vadd]**, **Баъл [Baʿl]**, **Лот [Lāt]**, **Ялук [Zʻuq]**, **Яғус [Yağus]**, **Уззо [Uzzā]**, **Манот [Mannāt]**, **Наср [Nasr]**, **Суво [Suvāʿ]**, **Рачз [Raʿz]**, **Азфаш [Afzaš]**, **Тоғут [Tġāut]**, **Ансоб [Anāb]**, **Рачз [Raʿz]**, **Рашод [Raššād]**, **Қинт [Ĵint]**, **Озар [Āzar]** ва монанди инҳо, ки 46 номгӯйро ташкил медиҳанд, зикр шудааст.

Зери мафҳуми «теонимия» дар баробари номи худоҳо, инчунин номҳои фариштагон **Ҷабраил [Ĵabraīl]**, **Ризвон [Rizvān]**, **Накир [Nakir]**, **Мункар [Munkar]**, **Микоил [Mikāīl]**, **Исрофил [Isrāfil]** ва **Азроил [Azrāīl]** низ омӯхта мешавад.

Худо a-tāuant-«чаноб, Парвардигор; сардор»-Худованд, Илоҳият, ки аз решаи *tau қодир, мадор, тавоно' аст²³. Ҳангоми гузариш аз забони форсии миёна ба форсии нав ба тағйирот дучор шудааст.

¹⁹ Гиёсуддин, Муҳаммад. Гиёс-ул-луғот/Муҳаммад Гиёсуддин. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров.–Душанбе: Адиб. -Ҷ. 1, 1987.–С. 213

²⁰ Аҳмад, Муҳаммад Шокир. Ҷомеъу-л-баён фӣ таҳвили-л-Қуръон»//Аҳмад Муҳаммад Шокир, Муассасату-р-рисола, 1420 ҳ. /2000 м. ҷ. 1.–С. 94-95

²¹ Ҳоҷӣ Абдуллоҳи Аҳмадиён. «Қуръоншиносӣ»//Аҳмадиён Абдуллоҳи. Ҳоҷӣ, нашри Эҳсон, навбати савум, 1384.–С. 29-30

²² Қуръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.–Душанбе: Ирфон, 2007.–С. 213

²³ Расторгуева, В. С. Сравнительно-историческая грамматика западноиранских языков. Филология/В. С. Расторгуева.–М. :Наука, 1990.–С. 353

Тибқи сарчашмаҳо, вожаи «Худо» мансуби забони форсӣ-тоҷикӣ буда, аз вожаи «хватай»//«хвадай» баромада, маънояш «Худой», «Худо»²⁴ мебошад.

Ба андешаи мо, вожаи мураттаби «Худув», ки ҳаммаънои Худо [Khudā] аст, баргирифта аз вожаи балхӣ «Хоадо» [xoadēo] [χοαδηοϛ] ба маънои «ордоб» аст. Ин вожаи балхӣ муодили вожаи форсии миёна [xwadāy, xwadāwan] ва суғдӣ [xwt'w] аст, ки ҳамагӣ ин вожаҳои таркибӣ аз ду решаи «хва» [xwa] ба маънои «худ» ва решаи «таw» ба маънои «тавоно будан» ҳастанд. Забоншиносон вожаи балхӣ «calque», вожаи юнонии «auto-kratōr» [αὐτοκράτωρ] ба маънои «омиротур», донистаанд, ки таркибӣ аст аз «autos» ба маънои «худ» ва [kratos] ба маънои тавоноӣ²⁵.

Дар Қуръон 9 номи фариштаро вохӯрдём: Азроил [Azrāil], Исрофил [Isrāfil], Микоил [Mikāil], Ҳорут [Hārut], Морут [Mārut], Иблис [Iblis] ва Ҷабраил [Jābrail] ва ғ. Дар баробари номҳои Худованд аз нахустоятҳои Қуръон то анҷоми он зикри онҳо хеле зиёд ба қайд гирифта шудааст.

Вожаи «фаришта» дар тарҷума ва тафсириҳои кӯхани форсии «Қуръон» муодили калимаи арабии «малак» омадааст. Ин вожа аз забони портӣ ба забони форсии миёна гузашта, баромадаш ба эронии бостон мерасад: форсии нав: firišta//farišta > форсии миёна: fristak < портӣ: fryštg//fryūštg (frēštāg) < авестӣ: fraēšta < эронӣ: *fra-ištaka²⁶.

Забония [Zabāniya]: дар Қуръон вожаи «Забония» ба маънии молики дӯзах, посбони дӯзах корбурд дорад. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба ду маънӣ 1) мансуб ба забон, шифоҳӣ; 2) молики дӯзах, посбони дӯзах шарҳ ёфтааст. Ҳасани Анварӣ аслашро арабӣ медонад ва молики дӯзах, фариштаи азоб маънидод кардааст²⁷. Муҳаммад Гиёсуддин вожаи «забония»-ро шакли ҷамъии «забонӣ» қайд мекунад ва меафзояд, ки забонӣ маънии муваккилони дӯзахро дорад²⁸. Аз ишораҳои луғатнигорону муҳаққиқон бармеояд, ки ба маънии молики дӯзах аз арабист. Ба маънии забон, шифоҳӣ аз забони тоҷикӣ маншаъ мегирад. Забоншинос А. Каримов вожаи мазкурро дар порсии миёна дар шакли *uzvān* медонад ва меафзояд, ки дар ҳиндуи қадим *jihva*, курдӣ *azmān*, афғонӣ *žiba*, осетӣ *āzwaḡ* омадааст²⁹. Дар забони имрӯзаи тоҷикӣ шакли *zabon*ро гирифтааст.

Фасли панҷуми боби якум «**Номҳои ифтихорӣ ва лақабҳо**» ном дорад. Олимони тоҷик аз охириҳои солҳои 70-уми асри ХХ ба таҳлилу таҳқиқи номҳои ифтихорӣ ва ё таҳаллусу лақаб оғоз намуда, то ба ҳол

²⁴ Доктор Ваҳба Зухайлӣ, *Аттафсиру-л-мунир фи-л-бақидати ва-ш-ша-риъати ва-л-манҳач*. – Димишк: Дору-л-фикр, 1430 ҳ. (2009 м.).

²⁵ Доктор Мустафо Хуррамдил, *Тафсири Нур*. – Техрон: Нашри Эҳсон, 1389 ш. (2010 м.).

²⁶ Фараҳвашӣ, Баҳром. *Фарҳанги паҳлавӣ/Баҳром Фараҳвашӣ*. – Эрон: Интишороти бунёди Фарҳанг, 24 [ба забони форсӣ]. С. 197

²⁷ Ҳасани Анварӣ. *Фарҳанги фишурдаи суҳан/Ҳасани Анварӣ*. – Техрон: Суҳан, 1386. -Ҷ. 2.–С. 54

²⁸ Гиёсуддин, Муҳаммад. *Гиёс-ул-луғот/Муҳаммад Гиёсуддин*. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нурув. – Душанбе: Адиб. –Ҷ. 1, 1987.–С. 389

²⁹ Каримов, А. *Хрестоматияи забони паҳлавӣ Дастури таълимӣ*. – Душанбе, 1978.–С. 12

идома дорад ва оид ба ин мавзуъ китобу мақолаҳои фаровоне рӯйи чоп омадаанд.

Дар Қуръон корбасти лақабҳо (тахаллус ва ё номҳои ифтихорӣ) чун дигар қабатҳои луғавӣ мавқеи хосро ишғол менамояд. Таҳлилу таҳқиқ ва омӯзиши лақабҳо монанди дигар исмҳои хос кори сахл набуда, таърихи ниҳоят куҳан дорад.

Лақаб ҳамчун номи иловагӣ дар баробари мавҷуд будани хислатҳои манфӣ, инчунин бояд ба хислат, рафтор, ҳунар, куният ва монанди инҳо барин афзоли ҳамида ба кас гузошта шавад ва онро ҳеч гоҳ набояд воситаи тамасхуру мазоҳи инсон баҳо бидиҳем. «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи лақабро «...Номи иловагӣ, ки ба кас аз рӯйи сифати нек ё бад, ё аз рӯйи ягон кораш дода мешавад. ...»³⁰ маънидод менамояд, ки ин гуфтаҳои болоро возеҳ месозад.

Дар Қуръон лақабҳо ба қабати исмҳои хос шомил гардида, аслан, ба фонди вожаҳои маъмулии забон мутааллиқ мебошанд. Олим ва муҳаққиқи тоҷик Р. Шоев дар таҳқиқоташ лақабҳоро аз нигоҳи истеъмол ва баромад ба ду қисмати асосӣ тасниф намудааст: а) лақабҳое, ки аз байни халқ мебароянд; б) лақабҳои ифтихорӣ, ки аз тарафи зиммдорон тақдим карда мешуданд³¹. Дар Қуръон лақабҳои **Илӛс [Ilyās]**, **Калимуллоҳ [Kalimullāh]**, **Фиръавн [Fir`avn]**, **Масеҳ [Maseh]**, **Набӣ [Nabī]**, **Рӯхуллоҳ [Ruhullāh]**, **Амин [Amin]**, **Халил [Khalil]**, **Зулқарнайн [Zulqarnain]**, **Шайтон [Shaiton]**, **Малакулмавт [Malakulmavt]** ва **Рӯҳ [Ruh]**, ба қайд гирифта шудааст, ки **Амин [Amin]** ба **Қабраил** ва **Муҳаммад**, **Калимуллоҳ [Kalimullāh]** ба **Мусо**, **Шайтон [Shaiton]** ба **Иблис**, **Масеҳ [Maseh]** ва **Рӯхуллоҳ [Ruhullāh]** ба **Исо**, **Набӣ** ба **Яъқуб** ва **Муҳаммад** мутааллиқанд, ки шуморашон ба 45 номгӯй мерасад.

Абулаҳаб [Abulahab]: Кунияи яке аз амакҳои Пайғамбар, ки номаш Абдулуззо будааст, ки як бор дар сураи «Масад» (таббат) номи ӯ омадааст ва ҳамсари ӯ Умми Ҷамил хоҳари Абусӯфиён буд. «Қоқ шуд, ду дасти Абулаҳаб ва худи ӯ»³².

Абулаҳаб [Abulahab] номи ӯ Абдулизда ибни Абдулмуталиб ибни Ҳошим аз қабилаи «Қурайш» ба шумор меравад. Кунияи аслии ӯ Абуутаба аст. Баъзе фарзанде ба номи Лаҳаб барои ӯ баршумурда ва аз ин лиҳоз номи ӯро Абулаҳаб медонанд.

Вожаи «Аб» идомаи шаклҳои форсии бостон ва форсии миёна буда, решаашон ба ҳиндуаврупой рафта мерасад: тоҷикӣ: *padar* < форсии миёна: *pitar* < форсии бостон: *pitar* < авестой: *pitar//patar* < эронии бостон: *pitar*, авестой *pita*. Решаи ин вожаро аз ҳиндуаврупоии **rətér*: «**rətér* «падар» (лафзан: поянда, хомӣ); эҳтимол аз решаи **rə* (гунаи заифи **rā-*; *rō*) «пойидан, муроқиб будан» бо пасванди **-ter*» донистаанд³³.

³⁰ Фарҳанги забони тоҷикӣ [ибораат аз ду ҷилд].–М.: СЭ, 1969.–С. 27

³¹ Шоев Р. Ономастикаи «Самаки айёр»//Р Шоев, АКД.–Душанбе, 1997.–С. 46

³² Қуръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.–Душанбе: Ирфон, 2007.–С. 432

³³ Bartholome, C. Altiranisches wörterbuch/C. Bartholome. Strasburg, 1904. 638. С. 65

Вожаи «лаҳаб» ба маънои «шуълаҳои оташ», «баландии оташ» ва «шуълаҳои оташи бедуд» омадааст. Баъзе гуфтаанд, чун ҷойгоҳи он дузах аст, Худованд ба он куняи «Абулаҳаб» дод.

Боби дуоми рисола «**Вижагиҳои луғавӣ-маъноии топонимия дар Қуръон**» ном дошта, аз чунин бахшҳо иборат мебошад: мулоҳизоти муқаддимаӣ; топонимия; астионимия; полионимия; этнонимия; оронимия; гидронимия; чандомади номҳо дар Қуръон ва хрематонимия.

Фасли якуми боби дуом «**Мулоҳизаҳои муқаддимаӣ**» ном дошта, оид ба топонимия ва микротопонимия дар Қуръон маълумот медиҳад.

Омӯзишу таҳқиқи номҳои мавзӯҳои ҷуғрофӣ аз ҷанбаҳои умдатарини илми забоншиносӣ мебошад, зеро номҳои маҳал ё номҳои ҷуғрофӣ ва пайдоиши онҳо бо ҷандин воқеаву ҳодисаҳои таърихӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ робитаи қавӣ дошта, ин унсурҳо боиси инкишофи густариши хазинаи (фонди луғавӣ) забони модариямон гардидаанд. Аз ин ҷост, ки омӯзишу таҳқиқи номҳои маҳал ва пайдоиши онҳо басо кори хайрест. Усулҳои таҳқиқи топонимӣ ҳоло низ дар марҳилаи инкишофанд, ҳарчанд даҳсолаҳост, ки муҳаққиқон роҳу усулҳои алоҳидаро зимни таҳқиқоту омӯзиши маводи топонимии муайян намудаанд, вале бояд махсус зикр кард, ки ҳангоми таҳлили топонимҳо, сараввал, ба маводи зиёди дастрасшуда таъкиди қардан лозим аст, зеро аксар топонимҳои содаю сохта зиёд такрор мешаванд ва ё агар топонимҳо мураккаб бошанд, ҷузъҳои таркибии онҳо такрор шуда омада метавонанд. Баъзан маъно, тарзи талаффуз, қолабҳои калимасозии топонимҳои зиёд бо ҳам мувофиқат мекунанд.

Фасли дуоми боби дуом «**Топонимия**» ном дорад. Таҳқиқ ва баррасии ҳамачонибаи номвожаҳои ҷуғрофӣ яке аз масъалаҳои умдаи илми забоншиносии муосир ба шумор меравад, зеро номвожаҳо ҷузъи таърихи миллат ва баёнгари давраҳои гуногуни инкишофи забону фарҳанги он мебошанд.

Топонимҳо аз лиҳози пайдоиши худ бо ҷандин воқеаву ҳодисаҳои таърихӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ робитаи қавӣ дошта, шояди забонии пайдоиш, инкишоф, аз байн рафтани ва ё тағйир ёфтани иваз шудани миллатҳо ва тамаддуни онҳо дар ин ё он минтақа мебошанд.

Фасли сеюми боби дуом «**Астионимия**» ном дорад. Яке аз қабатҳои дигари маводи топонимии Қуръонро астионимҳо ташкил медиҳад. Дар Қуръон теъдоди астионимҳо ба 9-номгӯй мерасад, ки ҳар кадоми онҳо ба худ сохт, маъно ва баромади гуногун доранд. Астионимҳои **Миср [Misr], Рум [Rum], Яман [Yaman]** дар Қуръон васеъ истифода мешаванд.

Мо дар рисола дар асоси сарчашмаҳои муътамади таърихӣ, ҷуғрофӣ, забоншиносӣ ва луғату қомусҳои астионими «Миср»-ро мавриди таҳлилу баррасии ҳамачониба қарор медиҳем.

Ин астионим дар луғатномаҳо ба якҷанд маъно шарҳ дода шудааст. Дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» шарҳи он чунин омадааст: «Миср вожаи арабӣ буда, сарҳади байни ду замин; номи шаҳр; номи яке аз давлатҳои араб, ки дар Шарқи Наздик воқеъ аст», мебошад.³⁴

³⁴ Фарҳанги забони тоҷикӣ [ибораат аз ду ҷилд].–М.: СЭ, 1969.–С. 54

Миср [Misr] аз вожаи форсӣ «мисра» [Mithra] кишварест дар шимолу шарқии қораи Африқо ва шабеҳи қораи Сайно, ки дар қораи шимолии Осиё қарор гирифта, бахше аз қаламрави ин кишвар аст. Номи Миср аз решаи номҳои сомӣ аст. Номи дигари Миср «Метзроим» [מִצְרַיִם]-и ибрӣ аст. Ин вожа ба маъноҳои «шаҳр», «калоншаҳр», «замин» ва «марз», «пой фишурдан», «пойфишорӣ кардан» низ меояд³⁵.

Сарчашмаҳои дигар ба монанди фарҳанги тафсирии «Ғиёс-ул-луғот» Мисрро ба маънии ҳар шаҳр, ки бошад ва номи шаҳри хос; ба маънии тезии ҳар чиз; ба маънии шамшер ва ҳадди миёни ду чиз ва ба маънии бар коре истодашаванда, маънидод намудааст³⁶.

Дар дигар забонҳо Мисрро бештар бо номи «Египет» мешиносанд. Миср дар забони русӣ дар шакли «Египет», англисӣ дар шакли «Miṣr» истифода мешавад.³⁷

Муҳаққиқ Э. Давлатов бар ин назар аст, ки вожаи «Миср» решаи сомӣ дорад ва ба маънои «ду танга» аст, ки ин нишон аз чудойии ду сарзамини Улӯ ва Сафлои мисрӣ мебошад. Инчунин, вожаи «Миср» маънои «тамаддуни калон» ва «манотиқи марзӣ»-ро низ дорад. Номи англисии Миср [trygE] аз решаи луғати юнонӣ [sutpygeA] гирифта шудааст, ки вожаи «житијос» аз «киптијос» аз луғати [troC] ба маънои «қабиле» гирифта шудааст³⁸ этноним аст.

Фасли чоруми боби дуюмро «**Полионимия**» ташкил медиҳад. Таҳқиқу баррасӣ ва таҳлили маводи топонимӣ дар асару мавзӯҳои ҷуғрофӣ мамолики ҷаҳонӣ ва дохили кишвар аз ҷониби муҳаққиқони забоншиноси дохилу хориҷи кишвар анҷом дода шудаанд.

Бобил [Bābil]–Вавилон: -(babirus, сомии bab-īlu- «дарвозаҳои Худованд», юнонӣ)–маркази бузурги сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Шарқи қадим, шаҳри асосии Месопотамия, ки дар соҳили дарёи Фурот мавқеият дорад. Аз интиҳои ҳазорсолаи III то милод Бобул [Вавилон] маркази маъмурии давлатӣ буд, ки бо мурури замон ҳокимияти худро ба худуди бештар густариш дод. Соли 538 то милод тавассути Куруши Кабир тасхир ва тасарруф гардид³⁹.

Бобил [Bābil] ба юнонӣ Βαβυλών, ба лотинӣ Babylon, ба оромӣ ܒܒܝܠ, ба арабӣ بابل, акадӣ Bābili, шумарӣ ká. dingir. ra, ибрӣ בָּבֶל, юнонӣ Βαβυλών. Номи Бобил [Bābul] аз номи рӯдхонаи «бовил» гирифта шудааст. Қаблан номи «Бобул» [Bābul] Борфурӯш буд. Номи рӯдхона бо номи «бовил» ё «бобил» байни мардум шуҳрат доштааст. Ин рӯд аз қадим бо номҳои Бобулкон [Bābulkān] ва Бобилканор [Bābilkanār] низ вучуд доштааст. Вожаи Бобил [Bābul] аз решаи калимоти «бил», «билк», «билук» гирифта

³⁵ Сулаймонов С. Ёкути Ҳамавӣ аввалин топонимисти асримиёнагии Шарқ /С. Сулаймонов/Чихил мақола.–Душанбе, 1976.–С. 20-31

³⁶ Ғиёсуддин, Муҳаммад. Ғиёс-ул-луғот/Муҳаммад Ғиёсуддин. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров.–Душанбе: Адиб.–Ҷ. 1, 1987.–С. 10.

³⁷ Сулаймонов С. Ёкути Ҳамавӣ аввалин топонимисти асримиёнагии Шарқ /С. Сулаймонов/Чихил мақола.–Душанбе, 1976.–С. 20-31

³⁸ Давлатов, Э. А. Лингвистическое исследование ономастики «Касас-ул-анбиё»//Э Давлатов.–Душанбе: Адабиёти бачагона, 2017.–С. 24

³⁹ Оранский, И. М. Иранские языки/И. М. Оранский.–М. : ИВЛ, 1963.–С. 389

шуда, маънои «наҳрак» [дарёча] ва ё «наҳр» [дарё] аст, ки шакли чамъи ин номро «балук» мегӯянд. Рустохое дар канори рӯдҳо вучуд доранд, ки асмой баъзе аз онҳо бо шароити табиӣ мунтақии ҳамоҳанг доранд, монанди «Бобилканор» [Bābulkanār] ё «Бовилканор» [Bāvilkanār], «Петрудӣ» [Petruđi], «Билпе» [Bilpe] ва ғ. Забоншиносон вожаи «бо»-ро «об» маънидод кардаанд. Монанди: «чубо», «шӯрбо», «бориз», «боридан», «рехтан», «чашмаи обакиро сарозер кардан» «борон» ё «оброн» яъне «об»-бо ва «рон», яъне борон-обе, ки поин меравад. Вожаи Бобил ба маънои «об фаровон» аст⁴⁰. «Ва ба он чи (пайравӣ карданд, ки) бар ду фаришта дар Бобил-Ҳорут ва Морут-фуруд оварда шуд»⁴¹.

Фасли панҷуми боби дуюмро «**Этнонимия**» ташкил медиҳад, ки ба қавму қабила ва халқу миллатҳо бахшида шудааст. Мафҳуми этнонимия дар номшиносӣ ба маҷмуи номҳои қавму қабила, халқияту миллатҳо ва ё гурӯҳҳои этникие далолат мекунад, ки дар заминаи хусусиятҳои қавмию наҷодӣ ба вучуд омадаанд.

Доир ба таъсири қавму қабоил ба сарнавишти таърихии топонимҳои маҳал зикр кардани андешаи Абурайҳони Берунӣ бамаврид ва қобили мулоҳиза аст. Дар ин робита ӯ чунин менигорад, ки «... вақте ягон маҳаллери қавму қабоили забони дигар (бегона) забт менамояд, пеш аз ҳама, ба таври очил номҳоро тағйир медиҳад. Узвҳои лаҳҷаи (гуфтори) онҳо дар сурати асл талаффуз кардани номҳо мувофиқ шуда наметавонанд, аз ин рӯ, ҳамон шакли шунидаи худро ба забонашон (ва тавассути забон ба таърихи худ) интиқол медиҳанд. Онҳо маънии ибтидоии (аслии ном) онро мегиранд, вале худи номҳо ба тағйирот дучор мешаванд»⁴².

Дар Қуръон ба гурӯҳи этнонимия дохил мешаванд: **Асҳоби Каҳф** [Ashābi Kahf], **Бани Муталиб** [Bani Mutalib] қавми Лут [Qavmi Lut], **Ҳовариён** [Hāvariyan], **Бани Асад** [Bani Asad], **Бани Назир** [Bani Nazir], **Авс** [Avs], **Бани Қурайза** [Bani Quzayra], **Бани Ҳошим** [Bani Hāshim], **Бани Исроил** [Bani Isrāil], **Қурайш** [Quraysh], **Бани Назир** [Bani Nazir], **Амолиқа** [Amāliqa], **Мутаъфиқот** [Mu'tafiqāt], **Лут** [Lut], қавми **Иброҳим** [Qavmi Ibrāhim], **Од** [Ād], **Ҳачраҷ** [Haĵraĵ], қавми **Нӯх** [Qavmi Nuh], **Рақим** [Raḳim], **Расс** [Rass], **Бани Мусталик**, [Bani Musnalik], **Самуд** [Samud], **Бани Тамим** [Bani Namim], **Ғатафон** [Ġanafān], **Ҳуд** [Hud], **Туббаъ** [Tubbaʿ], **асҳоби Раъс** [Asāhbi Raʿs] ва ғ.

Фасли шашуми боби дуюмро «**Оронимия**» ташкил медиҳад, ки он номи кӯҳу пушта ва ғору дарраро фаро гирифтааст. Ороним-номи мавзеъҳои сатҳизаминии ба шаклҳои сатҳи замин вобаста буда, оронимия маҷмуи чунин номҳо мебошанд. Дар асл, зери мафҳуми оронимия номҳои ҷариҳо, ғорҳо, теппаҳо, кӯҳҳо, нишебҳо, теғаҳо ва ғ. фаҳмида мешаванд, лекин дар Қуръон ҳангоми омӯзиш танҳо номи кӯҳҳо ва ғорҳо пайдо гардид, ки мо низ ба таҳлили он мепардозем. Дар

⁴⁰ Исмоилов Ш. Таҳлили лингвистии топонимҳо//Ш Исмоилов.-Душанбе, 1994.-С. 52

⁴¹ Куръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.-Душанбе: Ирфон, 2007.-С. 65

⁴² Берунӣ, Абу Рейхан. Избранные произведения/Рейхан, Б. А. -Т. 1. Ташкент, 1957. с. 122

ибтидо номи кӯҳҳо ва тепаҳо таҳти мафҳуми «Ороним» ифода мешуд, аммо баъд аз муддате мафҳуми он тағйир ёфт, ки бар он мафҳумҳои инкишофёфта така намуда, онро шартан барои ифодаи номи кӯҳҳо, тепаҳо, қуллаҳо ва ағбаҳо истифода менамояд⁴³.

Оронимҳо дар Куръон дар шакли ороним-ибора ва ё ибораҳои изофӣ қорбаст гардидаанд: кӯҳи **Қоф** [kōhi Qaf], кӯҳи **Чудӣ** [kōhi Judī], кӯҳи **Марва** [kōhi Marva], кӯҳи **Сафо** [kōhi Safa], кӯҳи **Тур** [kōhi Tur] ва амсоли инҳо, ки шумораашон ба 41 номгӯй мерасад.

Ҳасли ҳафтуми боби дуюмро «**Гидронимия**» ташкил медиҳад, ки ба мавзӯҳои обӣ ва ба об алоқаманд бахшида шудааст.

Барои ифодаи номи як топоним ё гидрониму ойконим ва ғ. чандин номвожаҳои ҷуғрофӣ қорбурд мешаванд, ки мансуби забонҳои тоҷикӣ, русӣ, туркӣ ва бозмондаи забонҳои дигаранд. Мисол, барои ифодаи маънои чашма «čašma» вожаи булоқ «bulāq», «xā», «kāni», барои ифодаи мафҳуми кӯҳ «kōh»–вожаҳои тоҷикии «kōh», туркии «tāğ», барои ифодаи мафҳумҳои об «āb», дарё «daryā» вожаҳои туркии «su», ҳамчунин вожаҳои ҳуди забони тоҷикӣ (рӯд, ариқ), барои ифодаи мафҳуми дара «dara»–вожаи туркии «sāy», тоҷикии «dara» ва «kul», барои ифодаи мафҳуми ҳисор «hisār»–вожаҳои тоҷикии калот «kalāt», диз «diz», диж «diž» арабии қалъа «qalʿa», туркии қурғон «qurğān» истифода гардидаанд.

Тибқи андешаи муҳаққиқ Ш. Ҳайдарӣ, «Омили дигаре, ки метавонад вожаи «Чашма»-ро ба гурӯҳҳои вожаҳои ҳиндуаврупоӣ нисбат бидиҳад, ин аст, ки дар гурӯҳи забонҳои туркӣ вожаи «чашма»-ро «булоқ» мегӯянд⁴⁴. Гуфтаҳои боло дар асоси сарчашмаҳои муътамади бостонӣ ва асарҳои илмӣ-таҳқиқотии олимон ва забоншиносони мамолики хорич ва дохили кишвар баромади вожаи «чашма»-ро унсурҳои забонҳои ҳиндуаврупоӣ унвон намуда, шаклгирии онро дар давраҳои густариши забонҳои зиёди эронӣ чунин ошкор намудааст, ки дар забони бостон вожаи «чашма» дар форсӣ «čašm», вахонӣ «čōžm», мунҷонӣ «čam», шуғнонӣ «sem», яғнобӣ «tišm», суғдӣ «čašm», осетинӣ «casm» [cans] арзи ҳастӣ намудааст⁴⁵.

Дар сарчашмаҳои паҳлавӣ ва забонҳои гурӯҳи шарқии эронӣ, ин вожа шаклҳои дигарро доро мебошад. Масалан, дар сарчашмаҳои паҳлавӣ вожаи «чашма» дар шакли [čšm, čašm] мушоҳида шавад, дар забонҳои гурӯҳи шарқии эронӣ муродифҳои гуногуни ба худ хос дорад: Истилоҳи шарқӣ-эронии хок «чашма», яғнобӣ. хāk//хок «чашма»; суғдӣ. буддой γуγh суғдӣ-монавӣ хх, авестой хāo; язгуломӣ хех, ванҷии қадим хīk «об», «ҷӯйбор», яғнобӣ хан «ҷӯй», «ҷӯйбор»; шуғнонӣ-рӯшонӣ хас «об». вахонӣ кык, мунҷ. хуга, ормурӣ хако «чашма» арзи ҳастӣ намудааст⁴⁶.

⁴³ Алимӣ, Ҷ. Ономастика (назария ва амалия): дастури илмӣ-методӣ//Ҷ. Алимӣ.–Душанбе, 2017.–С. 288
Ҳайдарӣ, Ш. Мақолаҳои номшиносӣ/Ш. Ҳайдарӣ.–Пермь: Форвард, 2001.–С. 208

⁴⁴ Ҳайдарӣ, Ш. Мақолаҳои номшиносӣ/Ш. Ҳайдарӣ.–Пермь: Форвард, 2001.–С. 208

⁴⁵ Ҳамон ҷо.–С. 129

⁴⁶ Ҳамон.–С. 208

Об–ба забони авестой–/ar/, санскритӣ–/ara/, порсии бостонӣ–/ari/, паҳлавӣ–/ar/, порсии миёна (паҳлавӣ) –/r/, тарзи хонишаш /āb/, аз решаи эронӣ «нар», курдӣ-суриёни–/نار/, ба хониш /āw/, курдӣ-кармончӣ–/av/, ба хониши /āv/, пашту /اوبه/ ба хониш /obē/, балучӣ–/آب/, ба хониш /āp/ мозандаронӣ–/او/, ба хониш /oww/, толушӣ–/او/ ба хониш /āv/, решаи пеш–хиндуэронӣ (хинду-эронӣ) –«нар», санскритӣ–/अर्/, усуди хонишаш /ár/, аз решаи хиндуаврупой–/h₂ep*/, моеи шаффоф, бе маза ва бӯй, ки ҳайвон аз он ошомату наботот аз вай тозаки ва тарӣ гирад. Он яке аз чаҳор унсури кудамост, ки онро ба арабӣ–моъ / (ماء) ва «билол» (بلال) гӯянд.⁴⁷

Дар Қуръон шаш номи чашма–«Замзам» [Zamzam], «Кавсар» [Kavsar] (маъруф ба Ҳавзи Кавсар), «Кофур» [Kāfur], «Салсабил» [Salsabil], «Занҷабил» [Zanjabil] ва «Тасним» [Tasnim] зикр ёфтааст.

Фасли ҳаштуми боби дуюм «Чандомади номҳо дар Қуръон» ном дошта, такрори номҳоро дар Қуръон дар бар мегирад. Баррасии чандомади номҳои Қуръон нишон дод, ки дар байни онҳо номи Худо дар мақоми аввал қарор гирифта, дар матни арабии асл 903 маротиба ва дар тарҷумаи тоҷикӣ он 2524 маротиба истифода гардидааст. Дар мақоми дуюм номвожаи Мусо [Musā] қарор дорад, ки 504 маротиба дар матни Қуръон ба назар мерасад. Дар ҷойи сеюм Од қарор дорад, ки 167 маротиба дар Қуръон зикр шудааст. Маълум гардид, ки дар байни 677 ном 8 ном баромади форсӣ-тоҷикӣ дошта, танҳо 5 ном таърихан мансуби забони юнонӣ буда, дар шакли талаффузи арабиашон ба забони Қуръон роҳ ёфтаанд. Илова бар ин, 160 ном мансуби забони арбӣ буда, 26 ном мансуби забони яҳудӣ мебошанд.

Дар байни антропонимҳои Қуръон баъд аз антропонимҳои арабӣ антропонимҳои ибронӣ-яҳудӣ ҷойи махсусро ишғол мекунад ва номҳои мутааллиқ ба гурӯҳҳои боқимонда миқдоран камтар мебошанд.

Аз 205- номгӯй антропонимҳои Қуръон 84 %-аш баромади арабӣ дошта, 3% баромади юнонӣ-румӣ, 8%-баромади яҳудӣ ва 5 %-ашон баромади тоҷикӣ-форсӣ доранд.

Исмҳои, ки дар замимаи рисолаамон чун луғат оварда шудаанд, қариб 160 номгӯяш баромади арабӣ дошта, 26 ададаш мансуби забони яҳудӣ, 8 адад ба забони форсӣ-тоҷикӣ-эронӣ ва 5 адад ба забони юнонӣ мансуб ҳастанд.

Фасли нухуми боби дуюмро «Хрематонимия» ташкил медиҳад. Як қабати онимҳои Қуръонро номҳои китобҳои муқаддас, чун Инҷил [Injil], Таврот [Tavrāt], Забур [Zabur], Фурқон [Furqān], Сухуф [Suhuf] ва Қуръон [Qur`ān] ташкил медиҳад, ки онҳо низ дар густариш ва офариниши ривоятҳои қуръонӣ нақши муҳим ва созгор доранд.

Китоб [Kitāb] дар забонҳои дигар дар шаклҳои гуногун мавриди истифода қарор гирифтааст. Масалан, дар забони русӣ «книга», дар

⁴⁷ Маҳмадҷонов, О. Баррасиҳо дар номшиносии тоҷик /О. Маҳмадҷонов.–Душанбе:Деваштиҷ,2004.–С. 19

забони англисӣ «book», дар забони немисӣ «büch», дар забони туркӣ-ӯзбекӣ «kitar» ва монанди инҳо мавриди корбурд қарор дорад.

Дар «Ғиёс-ул-луғот» барои вожаи «китоб» [Kitāb] маънои зайл оварда шудааст: Китоб навишта; ва ба маънии навиштан ва андоза ва фарз карда; ва озод кардани гулом ва канизак ва ба маънии мактаб ва дабиристон⁴⁸.

Инчил [Injil] номи яке аз чаҳор китоби муқаддаси осмонӣ, ки тибқи маълумоти сарчашмаҳо аз Худованд ба Исо-пайғамбар–бунёдгузори дини насронӣ нозил шудааст.

Номи китоби муқаддаси насронӣ–«Инчил» низ дар забони форсӣ иқтибос аз юнонӣ аст. Муҳаққиқон юнонӣ будани ин вожаро муайян намудаанд: аз юнонии *εὐαγγέλιον* ба маънии «мужда, башорат», лотинӣ *evangelium*. Ин вожа аз ду ҷузъ таркиб ёфтааст: *εὐ*–ба маънии «нек, хуб, хуш» ва *-αγγέλιον* «паёмовар, башоратдиҳанда»⁴⁹. Ин вожа дар забони портӣ ба гунаи *evangelyōn* ва дар суғдӣ ба гунаи *wnglywn* аз юнонӣ иқтибос шуда буд, ки ба маънии Инчил корбурд мегардид. Гунаи Инчил муарраби вожаи юнонӣ аст⁵⁰, ки аз тариқи забони арабӣ ба забони форсии дарӣ ворид шудааст.

Инчилро бештар бо номи Библия мешиносанд. Вожаи «Библия» мансуби забони юнонӣ буда, аз вожаи *βιβλία* гирифта шудааст, ки он дар шумораи чамъ дар шакли *βιβλίον* ба маънои китоб ё китобҳо ва дар шакли *βύβλος* дар тарҷумаи юнонӣ папиросро ифода мекунад ва он дар шаҳри Библ истеҳсол мешавад. Шояд аз ин сабаб бошад, ки номи папиросро аз номи шаҳр гирифтанд. «Ин (ки мазкур шуд) достони онҳо дар Таврот ва достони онҳо дар Инчил аст»⁵¹.

Ҳамин тариқ, Қуръонро метавон ҳамчун як ёдгории хаттӣ арзёбӣ кард, ки дар он номҳои қадимаи форсӣ-тоҷикӣ, авастӣ, паҳлавӣ ва умуман эронӣ бештар истифода гашта, аз қуҳанбунёдии мардуми тоҷик ва забони тоҷикӣ шаҳодат медиҳад, зеро як қисмати аз ин номҳои қадима имрӯз ҳам дар номгӯзории халқи мо истифода мегарданд.

Дар ҳулосаи диссертатсия натиҷаҳои бадастомада ба тариқи мухтасар зикр шудаанд. Таҳлили номвожаҳои Қуръон нишон медиҳад, ки номҳо ба ҳаёти одамон ва воқеаву ҳодисоти ҷамъиятӣ саҳт марбут буда, аз ин ҷост, ки орзуву ният, умеду хоҳиш, таъбу завқ, руҳияву ҷаҳонбинӣ, донишу тафаккур, дараҷаи шуурнокию маданияти мардум дар онҳо то андозае ҳалли худро ёфтаанд, ки ин дар ному номгӯзории пешин ва муосири халқҳои гуногунзабону гуногунмазаҳаби дунё ба ҷашм мерасад.

⁴⁸ Ғиёсуддин, Муҳаммад. Ғиёс-ул-луғот/Муҳаммад Ғиёсуддин. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров.–Душанбе: Адиб. -Ҷ. 1, 1987.–С. 116

⁴⁹ *هرايش 1375. 5. ص 83-106.*–С. 83

⁵⁰ *هرايش 1375. 5. ص 83-106.*–С. 81

⁵¹ Қуръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.–Душанбе: Ирфон, 2007.–С. 71

ХУЛОСАҲО

1. Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Дар маҷмуъ, омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқи ҷанбаҳои муайян ва муҳимми номвожаҳои Қуръон барои ноил гардидан ба хулосаҳои зерин имконият дод.

1. Дар ономастикаи тоҷик номвожаҳои китобҳои динӣ-таърихӣ то ҳол ба дараҷаи зарурӣ мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор нагирифтаанд, танҳо андешаҳои умумӣ баён гардидааст, ки он ҳам, дар заминаи таҳқиқоти дар соҳаи адабиётшиносӣ анҷомдодашуда сурат гирифтааст [1-М].

2. Низомии номвожаҳои Қуръон ҳамчун яке аз китобҳои динӣ-таърихӣ маҳзани арзишманди номвожаҳо ба ҳисоб рафта, 677 номвожаро фаро мегирад. Бештари ин номҳо баландмазмуну баландғоя буда, таърихи дуру дарозе доранд ва ин гувоҳӣ медиҳад, ки таҳлилу таҳқиқоти ҳаматарафаи номвожаҳои китобҳои динӣ, умуман, номвожаҳои Қуръон аҳамияту арзиши калони илмӣ доранд.

3. Таҳқиқи номвожаҳои ашхос собит сохт, ки аз мавқеи баромади забонӣ номвожаҳо ба гурӯҳи зер тасниф мешаванд: а); номвожаҳои арабӣ; б) номвожаҳои туркӣ-муғулӣ; в) номвожаҳои яҳудии қадим; г), номвожаҳои тоҷикӣ (Эронӣ), д) номвожаҳои баромади забониашон номаълум [2-М].

4. Дар байни номвожаҳои Қуръон мавқеи аввалиндарачаро номвожаҳои арабӣ ишғол мекунанд. Таҳлили омории номвожаҳо ва луғати номвожаҳо имкон медиҳад зикр намоем, ки номвожаҳои арабӣ қариб аксари номҳои ашхосро ташкил медиҳанд.

5. Азбаски қисми зиёди номвожаҳои Қуръон таърихи зиёда аз ҳазорсолаҳо доранд ва то имрӯз ба тағйироти сохторӣ дучор гардидаанд, зимни баррасии ҳамачонибаи онҳо ба усули этимологӣ таърихӣ кардем [4-М].

6. Номвожаҳои Қуръон аз рӯи сохтор ба се навъ ҷудо мешаванд: а) номвожаҳои сода; б) номвожаҳои сохта; в) номвожаҳои мураккаб.

7. Номҳои юнонию яҳудии қадим, асосан, тавассути забони арабӣ бо талаффузи арабӣ ба низомии номвожаҳои тоҷик дохил шудаанд [3-М].

8. Зимни баррасӣ ва таҳқиқи номвожаҳои Қуръон маълум гардид, ки аз рӯи ҷанбаҳои вожаҳои «Худо» ва «Исо» бештар истифода мегарданд.

9. Қуръон дар забони асл ва ҳам тарҷумаи тоҷикии он ёдгории таърихӣ аст, ки маҷмуи донишу маълумоти ҷуғрофӣ, таърихӣ, динӣ, этнографию этнологӣ ва ғайраро фаро гирифта, аслан, аз дастуру муқаррароти дини Исламӣ, ҳикмат ва масъалаҳои илмию муаммоҳо иборат аст [5-М].

10. Низомии номҳои Қуръон дар маҷмуъ исмҳои хоси шахсиятҳои таърихӣ-воқеӣ, шоҳон, паёмбарон ва китобҳои онҳо, номҳои мавзӯҳои ҷуғрофии бузургу хурд ва ғайраро дар бар мегирад.

11. Дар асоси сохтори морфологӣ номвожаҳои Қуръонро исмҳои хоси сода ва сохта, ки муштак буда, тавассути анҷомаҳо (формантҳо) сохта шудаанд, номҳои мураккаб ва ибора–номҳо ташкил мекунанд [6-М].

12. Луғати (лексикаи) ономастикаи Қуръон сарчашмаи муътамад ва арзишманд зимни коркарди масъалаҳои камомӯхташудаи лексикологияи забонҳои форсӣ (тоҷикӣ) ва арабӣ ба ҳисоб меравад.

13. Баррасӣ ва таҳқиқи номвожаҳои Қуръон шаҳодат медиҳанд, ки ин гурӯҳи луғавӣ (лексикӣ) ба тағйироту таҳаввулоту иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сохтори давлатдорӣ, динию ойинӣ, муносибатҳои байниҳамдигарии таърихии байни мардуми гуногун ба тариқи зич алоқаманданд [8-М].

14. Шарҳи этимологӣ-таърихии антропонимҳои Қуръон нишон медиҳад, ки чӯзи антропонимҳои китоб равшан буда, дар ин бахш чӣ қадар маводи пурқиммати илмӣ маҳфуз мондааст ва маҳз омӯзиши амалии онҳо паҳлӯҳои торики забони тоҷикиро равшан менамояд.

15. Дар вақти таҳлилу таҳқиқи номвожаҳои Қуръон шохиди он гардидем, ки як қисми зиёди номҳои ашхоси он дар осори гузаштагонанон, махсусан Авасто, во мехӯранд, ки ба таърихи дуру дароз соҳиб будани онҳо гувоҳӣ медиҳад [9-М].

16. Аз ҷиҳати пайдоишашон ва баромади забонӣ (этимологӣ) маводи топонимияи Қуръон, аслан, ба гурӯҳи забонҳои арабӣ тааллуқ дошта, ҳамчунин топонимҳои форсӣ-тоҷикӣ низ ба назар расида, аз нигоҳи баромад ба ҷунин гурӯҳҳо: а) топонимияи арабӣ, б) топонимияи форсӣ-тоҷикӣ, в) топонимияи омехта тасниф мегарданд.

Дар ономастикаи тоҷик ономастикаи китобҳои осмонӣ то ҳол мавриди омӯзиш қарор нагирифтаанд ва рисолаи мо дар омӯзиш ва таҳқиқи ономастикаи Қуръон аввалин таҳқиқот ба ҳисоб меравад. Мо ҳангоми баррасӣ ва омӯзиши ин мавзӯ бо бисёр масъала ва мушкилоти ҳалталаб вохӯрдём, ки баррасии ҳамаи онҳо аз имкон берун аст. Аз ин рӯ, як гурӯҳ масъалаҳои марбути он (аз қабиле сохтори номвожаҳо, баромади забонии онҳо, антропонимҳои эронӣ-тоҷикии Қуръон, антропонимҳои арабӣ, антропонимҳои юнонӣ, антропонимҳои яҳудӣ чандомади номвожаҳо) ба сифати мавзӯи омӯзиш пазируфта шуданд.

Қуръон сарчашмаи бебаҳои ономастика ба ҳисоб рафта, 677 исро фаро мегирад. Аксари ин исмҳо баландмазмуну баландғоя буда, таърихи дурударозе доранд ва ин ба он далолат, ки таҳлилу баррасии ҳама тарафаи ономастика, умуман, ономастикаи Қуръон, аз ҷумла, аҳамияти калони илмӣ доранд.

Азбаски ағлаби исмҳои ҳоси Қуръон таърихи зиёда аз садҳазорсола доранд ва то имрӯз ба тағйироти сохторӣ дучор гардидаанд, мо дар вақти таҳлилу баррасии ҳама тарафаи онҳо ба принсипи этимологӣ таъя кардем.

Номҳои юнонию яҳудии қадим асосан тавассути забони арабӣ ва дини Ислом бо талаффузи арабӣ ба системаи антропонимҳои тоҷик дохил шудаанд. Аз ҷониби дигар, эронӣҳо пеш аз истилои араб махсусан ба Юнону Византия ва Рум алоқаи илмию тиҷоратӣ доштанд ва ҳеҷ мумкин набуд, ки баъд аз истилои Искандари Мақдунӣ дар Эронзамин (маънои классикиаш) таъсире намонда бошад.

Зимни баррасӣ ва таҳлилу таҳқиқи номвожаҳои ашхоси Қуръон аён ва муайян гардид, ки дар байни онҳо номвожаи Мусо [Musā] қарор дорад,

ки 504 маротиб дар матни Қуръон истифода гардидааст. Дар мақоми дуюм Од қарор дорад, ки 167 маротиба дар Қуръон зикр шудааст. Маълум гардид, ки дар байни 677 ном 4 ном баромади форсӣ-тоҷикӣ дошта, танҳо 5 ном таърихан мансуби забони юнонӣ буда, дар шакли талаффузи арабиашон ба забони Қуръон роҳ ёфтаанд. Илова бар ин 165 ном мансуби забони арабӣ буда, 26 ном мансуби забони яҳудӣ мебошанд.

2. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Нуктаҳои алоҳида ва натиҷаҳои таҳқиқотро дар Донишқадаи ислонии Тоҷикистон ба номи Имоми Аъзам дар шакли лексия ё машғулият ба роҳ мондан мумкин аст;

2. Натиҷаҳо, нуктаҳо ва маводи кори диссертатсионӣ метавонад зимни ташкил ва гузаронидани дарсу машғулияти таърихи забони тоҷикӣ, лексикология, фонетика, номшиносӣ (ономастика) дар факултетҳои филологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шавад. Ҳамчунин мавод ва натиҷаҳои таҳқиқ метавонад, дар таълим ва, умуман, дарсу машғулият оид ба омӯзиши таърихи давраи қадим ва асримиёнагии халқи тоҷик ва эронӣ мусоидат намояд;

3. Аз рӯи натиҷаҳои диссертатсия ҳамчунин метавон ба донишҷӯёни ихтисоси забон ва адабиёти тоҷик ва самту соҳаҳои дигар, махсусан, ҷуғрофияи таърихӣ дарсу машғулиятро ба роҳ монд;

4. Натиҷаҳои ба дастамадаи кори илмӣ-таҳқиқӣ ҳамчунин метавонад, амалан дар равшан намудани баъзе масъалаҳои вобаста ба диншиносӣ ва таърихи дин ёрӣ расонад;

5. Натиҷаҳои таҳқиқ метавонад дар ташкил ва гузаронидани курсҳои махсуси таърихи адабиёти тоҷик, сарчашмашиносӣ, ки маълумотҳои ҷолибро фаро гирифтааст, ёрӣ расонад;

6. Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ҳамчунин барои имомхатибони масҷидҳо курсҳои махсус ташкил ва доир намудан мумкин аст;

7. Натиҷаҳои илмӣ ба дастамадаро метавон, дар таълифи китобҳои дарсии таърихи забони тоҷикӣ, номшиносӣ ва ҷуғрофияи таърихӣ муосири номвожаҳо, инчунин, дар таҳияи фарҳангу луғатномаҳои номшиносӣ, зимни коркарди дастурҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ оид ба таърихи забонҳои форсӣ-тоҷикӣ, арабӣ, яҳудӣ, юнонӣ-румӣ истифода намуд;

8. Натиҷаи кори илмӣ мазкур зимни хондани курсҳои махсус ва семинарҳои махсус оид ба ономастика дар факултетҳои филология, ҷуғрофия ва таърих дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ хидмат хоҳанд намуд.

9. Аз натиҷаи таҳқиқот Кумитаи дин, танзиму анъана ва ҷашну маросимҳои миллии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад зимни таҳияи дастурҳои оммавӣ истифода барад;

10. Ҳамчунин баъзе кишварҳои Шарқ метавонанд дар барқароркунии номҳои мавзёҳои чуғрофии қадимаашон истифода баранд;

11. Маркази исломшиносии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ метавонад дар фаъолияти амалии худ истифода барад. Масалан, зимни ташкил ва гузаронидани семинарҳои омӯзишӣ (дар мавзӯ ва масъалаҳои таърихӣ, чуғрофӣ, забоншиносӣ, этнографию этнологӣ);

12. Кори диссертатсионӣ ва натиҷаҳои илмӣ-таҳқиқии он метавонад дар самту соҳаҳои забоншиносӣ, чуғрофия, таърих, этнографию этнологӣ, луғатнигорӣ ва номгузорӣ мавриди истифода қарор гирад;

13. Маводи кори диссертатсионӣ метавонад дар таҳия ва тартиб додани фарҳанги номҳои қадимаи арабӣ, юнонӣ-румӣ форсӣ-тоҷикӣ ва ғ. мусоидат намояд;

14. Натиҷаҳои ба дастмадаи кори илмӣ-таҳқиқӣ ҳамчунин метавонад амалан дар равшан намудани баъзе масъалаҳои вобаста ба диншиносӣ ва таърихи дин ёрӣ расонад;

15.

1. Феҳристи интишороти илмии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ:

а) Китоб, барнома ва монографияҳо:

[1-М]. Саидов, М.Б. *Сохти морфологӣ ва қабатҳои забони антропонимҳои Қуръон (дар асоси тарҷумаи тоҷикии он)*//Б. М. Саидов.– Душанбе, «Матбаа».–2020.–112 с.

[2-М]. Саидов, М. Б. *Вижагиҳои лугавӣ-маъноии топонимия дар Қуръон (дар асоси тарҷумаи тоҷикии он)*.–Душанбе, «Матбаа», 2021. 86 с.

б) Мақолаҳо, ки дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп шудаанд:

[1-М]. Саидов, М.Б. *Нигоҳе ба таҳлили забонию таърихии оронимияи Қуръон*//Б.М.Саидов//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ISSN-2413-516X).–Душанбе: 2016, №4\5 (209). -С. 56-59.

[2-М]. Саидов, М.Б. *Таҳлили таърихӣ-лингвистии теонимияи Қуръон*//Б. М. Саидов//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ISSN-2413-516X).– Душанбе: 2016, №4\6. (212)–С. 60-68.

[3-М]. Саидов, М.Б. *Таҳлили забони номҳои китобҳои муқаддас дар Қуръон*//Б.М.Саидов//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ISSN-2413-516X).–Душанбе: 2017, №4\1.–С. 152-154.

[4-М]. Саидов, М. Б. *Таҳлили таърихӣ-забони вожаи Қуръон*//Б. М. Саидов//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ISSN-2413-516X).– Душанбе, 2017, №4\7. -С. 155-160.

[5-М]. Саидов, М.Б. *Таҳлили таърихӣ-лингвистии теонимияи Қуръон*//Б.М.Саидов//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ISSN-2413-516X).–Душанбе: 2017, №4\2.–С. 113-118.

[6-М]. Саидов, М.Б. *Антропонимҳои яҳудии Қуръон* //Б.М. Саидов//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ISSN-2413-516X).– Душанбе: 2018, №4.–С. 107-114.

[7-М]. Саидов, М.Б. Таҳлили таҳаллус, лақаб ва номҳои ифтихорӣ дар Қуръон/Б. М. Саидов//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ISSN-2413-516X).–Душанбе: 2018, №5.–С. 41-48.

[8-М]. Саидов, М.Б. Антропонимҳои форсӣ-тоҷикии Қуръон/Б. М. Саидов//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ISSN-2413-516X).–Душанбе: 2020, №6.–С. 45-49.

в) мақола, маъруза ва дигар корҳо

[1-М]. Саидов, М.Б. Антропонимҳои арабии Қуръон/Б.М.Саидов//Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ (ISSN 2616-5260).–Душанбе: 2018, №1 (18).–С. 52-60.

[2-М]. Саидов, М.Б. Корбасти гидронимия ва таҳлилизабони онҳо дар Қуръон/Б.М.Саидов//Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ (ISSN 2616-5260).–Душанбе: 2018, №2 (19).–С. 54-62.

[3-М]. Саидов, М.Б. Таҳлили забони номҳои малоикаҳо дар Қуръон/Б. М.Саидов//Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ (ISSN 2616-5260).–Душанбе: 2018, №4 (20).–С. 118-119.

[4-М]. Саидов, М.Б. Использование гидронимов в «Коране» и их лингвистический анализ/Б.М.Саидов//Российского-таджикский (славянский) университет. Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы филологии и лингводидактики» (26-27 октября 2018 г.).–с. 227-245.

[5-М]. Саидов, М.Б. Таҳлили забониносии полионимияи «Қуръон»/Б. М. Саидов//Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улугзода «Масъалаҳои мубрами тарҷума ва забониносии дар замони муосир». Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ (26-уми октябри 2019).

[6-М]. Саидов, М. Б. Астиионимияи Қуръон/Б. М. Саидов//Маҷаллаи «Илм ва технологияи асри XXI»-и донишқадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб (ISSN 2616-5260).–Душанбе, 2021, №4.–С. 87-92.

[7-М]. Саидов, М.Б. Этнонимияи Қуръон/Б.М.Саидов// Маҷмуаи маводи онлайн ва видеоконференсияи илмӣю амалӣ байналмилалӣ дар мавзӯи «Нақши муассасаҳои таҳсилоти олиӣ касбӣ дар таъмини рушди устувори минтақа дар ҳошияи саноаткунони босуръати кишвар» (13-ноябри соли 2020, шаҳри Кӯлоб)–С. 68-72.

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН
КУЛЯБСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
АБУАБДУЛЛОХ РУДАКИ

На правах рукописи

УДК: 809. 155-3: 9.
ББК: 84 точик 7-4
С-87

САИДОВ МУХАММАД БЕГМУРОДОВИЧ

**ОНОМАСТИКА «КОРАНА»
(на основе перевода на таджикском языке)**

Автореферат
диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD),
доктор по специальности 6D020500–Филология

Душанбе-2022

Диссертация выполнена на кафедре лингвистика и история языка Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.

Научный руководитель: Джумахон Алими - доктор филологических наук, профессор, Заслуженный деятель Таджикистана

Официальные оппоненты: Аблудуллоева Сафина Юсуповна, доктор филологических наук, профессор кафедры таджикского языка Государственного образовательного учреждения «Хорогский государственный университет им. Моёншо Назаршоева»

Тураев Бурхон Бузургович, кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник Института языка и литературы имени Рудаки Национальной академии наук Таджикистана

Рецензирующая организация: Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Защита диссертации состоится 09. 06. 2022 г., в 13:00 часов на заседании Диссертационного совета 6D. КОА-021 при Таджикском национальном университете (734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, городок Буни Хисорак, 10, зал Ученого совета факультета таджикской филологии).

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в библиотеке и сайте Таджикского национального университета [www. tnu. tj](http://www.tnu.tj).

Автореферат разослан: «___» _____ 2022 г.

Ученый секретарь
Диссертационного совета
доктор филологических наук,
профессор,

Джураева М. Р.

Введение

Диссертационная работа посвящена исследованию лексико-семантических особенностей собственных имен одной из религиозно-исторических книг.

Актуальность темы исследования. Общеизвестно, что ономастика будучи важным научным направлением, ориентирована на исследование языковых особенностей географических названий, людей и животных, их прозвищ и кличек. Наряду с этим, собственные имена занимают особое местоположение в лексической системе языка, при этом имея своеобразные особенности развития, степени распространения и употребления среди остальных разделов словарного состава.

Рассмотрение ономастической лексики и их использование требуют методов и способов исследования, применяющиеся в современных школах и направлениях лингвистики. В частности, серьезное внимание уделяется данной проблеме в структурной, социальной, региональной, сравнительно-исторической, типологической, этнолингвистической, психологической лингвистике с использованием ономастического материала.

Данная тема важна в том отношении, что до сих пор совершенным образом не подвергнута лингвистическому исследованию ономастика «Корана», и данная диссертационная работа является первым исследованием, охватывающее его всестороннее изучение. Более того, огромный собранный материал также может быть важным и ценным для некоторых областей лингвистики, философии, географии, истории, этнографии, этнологии, теологии. На этом основании анализ, исследование и изучение имен «Корана» определенно имеет большое значение и позволяет проводить исследование по каждому языковому элементу этой божественной книги и его места в системе языковых единиц «Корана». Следовательно, выбор собственных имен «Корана» в качестве темы исследования нашей диссертации связан с этими аспектами и направлен на восполнение существующих пробелов, возникающих в исследовании и анализе собственных имен божественной книги.

Принимая во внимание такие аспекты, лингвистическое исследование собственных имен «Корана», в котором использованы и употреблены все виды имен, может иметь большую важность и ценность. В связи с этим выбор темы-лингвистическое исследование собственных имен «Корана» может быть своевременным и ценным.

Степень изученности темы исследования. В исследовании и разработке собственных имен таджикского языка достойно упоминанию роль и заслуга ученых-ономастов О. Гафурова, Ш. Хайдари [Хайдаров], Ф. Абдулла, А. Акрамова, Д. Мирзоева, М. Диловарова, С. Абодуллоевой, М. Аюбовой, Р. Х. Додихудоева, Дж. Алимиддинова, Хасани Ёрзод, Ш. Рустамова, О. Касимова, Д. Саймиддинова, Н. Шаропова, Я. Калонтарова, Б. Бобохонова, Т. Ваххобова, А.Хасанова, С. Шералиевой, Ш. Рустамшо, Ф. Давлатовой и др.

В исследовании имен жителей регионов Таджикистана, в том числе Кабодиёнского и Шаартусского районов, большой вклад внесла лингвист М. Аюбова, по этой теме защитившая свою кандидатскую диссертацию под названием «Антропонимия тоҷикони навоҳии Шахритӯсу Кубодиён» (2002) («Антропонимия таджиков Шахритусского и Кабодиёнского районов»).

В последние годы появилось много работ исследователей, таких как Ш. Хайдари «Лақабнома» («Псевдонимы»), «Номвожаҳо» («Имена»), «Статьи по ономастике», «Антропонимия. Топонимия. Этносоциолингвистика»), С. Сулаймонов «Лингвистические основы топонимики в трудах арабского средневекового автора Йякута-ал-Хамави (XIII)», С. Абодуллоева «Ономастика «Фарснаме» Ибни Балхи, «Ономастикон суфийской поэзии: структурный, семантический и функциональный аспекты [на материалах произведений Абульмаджа Санаи, Фаридаддина Атгара и Джаладиддина Балхи]», М. Шодиев «Лингвистические исследования топонимии произведений С. Айни», Д. Майнусов «Антропонимия «Шахнаме»-и Абулкосима Фирдавси [лингвистический аспект], Р. Шоев «Ономастика «Изворотливого Самака» («Самаки айёр»», С. Курбонмамадов «Семантические и стилистические особенности поэтоими «Шахнаме» Абулкосима Фирдавси, Ф. Т. Давлатова, «Антропонимия «Истории Балъами» и другие, оценившие положительно для лингвистической науки.

Таким образом, изучение различных аспектов антропонимии долгое время не существовало как пустой источник, а имеет прочную научную основу, и за многие годы своего существования в этой области написано множество работ и статей. Становление и развитие ономастики в XX веке нашло свой определенный путь и находится в стадии развития преимущественно, благодаря публикации работ и статей исследователей в этой области.

По теме и проблемам, касающихся «Корану», проведены много исследований отечественными и зарубежными учеными, однако по теме анализа и исследования собственных имен священного «Корана» в таджикском языкознании до сегодняшнего дня не проведено специальное монографическое исследование.

Связь исследования с программами (проектами) научной тематики. Выводы из данного исследования могут внести вклад в совершенствовании установленных учебных программ. Тема исследуемой работы является частью научно-исследовательской работы кафедры языкознания и его истории Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки.

Общее описание исследования

Цель исследования-подвергать глубокому изучению, анализу и исследованию собственные имена «Корана», сыгравшие важную роль в формировании и совершенствовании таджикско-персидского языка и могут дать хороший материал современной лингвистической науке.

Задачи исследования:

- сбор и классификация собственных имен «Корана»;
- на основе собственных имен «Корана» определить статус и место языковых единиц в языке художественного наследия;
- систематизировать собранный материал собственных имен;
- провести структурный анализ собственных имен;
- определить языковые особенности собственных имен «Корана» с точки зрения лексического и семантического особенностей;
- определить место исконных таджикских слов в «Коране»;
- выявить структурные и лексические особенности собственных имен «Корана» с точки зрения происхождения (собственно таджикские слова, арабские и неарабские имена);
- исследование и рассмотрение словарного состава собственных имен «Корана» с точки зрения темы;
- провести классификацию собственных имен по языковой принадлежности;
- выявить особенности собственных имен с учетом именообразовательных компонентов;
- определить закономерности структурного формирования ономастики «Корана»;
- установить семантические модели собственных имен;
- проводить структурно-семантический и этимологический анализ ономастики «Корана»;
- определить частотность имен и одновременно показать продуктивные и непродуктивные имена.

Объект исследования–лингвистическое исследование собственных имен священного «Корана»;

Тема исследования–Ономастика «Корана» (на основе перевода на таджикском языке).

Основы теоретические исследования. Данное исследование основано на научно-теоретических работах отечественных и зарубежных лингвистов по ономастике такие как: И.Абаев, Э.Бенвенист, М.Майхофер, В.С.Айлерс, А.В.Суперанская, Ю.И.Эдельман, Э.Мурзаев, О.Г.Гафуров, А.Л.Хромов, Р.Х.Додихудоев, Дж.Алими, Н.Офаридаев, Ш.Н.Шмелев, О.Б.Сиротина, Л. Хромов, А. З. Розенфельд, Ф. Т. Давлатова, Шахбози Рустамшо и др.

Научная новизна исследования.

1. Эти нововведения, прежде всего, проявляются в том, что впервые проведено систематическое исследование структурных, лексических и семантических аспектов собственных имен «Корана», как важного компонента лексического состава в лингвистике с точки зрения семантики, этимологии, формирования и структуры;

2. Основные лексико-семантические группы антропонимической лексики были выявлены в результате лингвистического исследования, также определены их место и статус среди других лексических особенностей имён «Корана»;

3. Охватом историко-географических, этнографических, религиозных, социально-экономических, культурных и других вопросов определяется многоаспектность «Корана»;

4. Впервые установлены основные лексические значения, языковые слои и структурно-составные формы имен «Корана» в ходе лингвистического исследования;

5. Посредством изучения имен подтверждены подлинность большинства событий, описанных в «Коране»;

6. Принимая во внимание освещение различных тем и вопросов, было определено, что «Коран» по-прежнему может рассматриваться как «Энциклопедия»;

7. Также в результате историко-языкового анализа определены наиболее важные семантические группы, языковые пласты и структурные модели собственных имен;

8. Было выявлено, что в «Коране» употреблено 53 исторических персидско-таджикских собственных имен, таких как: Озар [Āzar], Барзах [Barzakh], Равза [Ravza], Сиччил [Sijjil], Масчид [Masjid], Фирдавс [Firdavs], Дузах [Duzakh] и др;

9. Совокупность собственных имен «Корана» охватывает только территорию некоторых восточных стран, особенно Ближнего Востока.

10. В то же время, глубокое рассмотрение имен божественной книги на примере «Корана» позволяет ознакомиться с традицией, образом, методом, источником и особенностями имен наших предков и сравнить его с современным присвоением имен;

Основные положения, выносимые на защиту.

1. Исследование на базе собранных материалов подтверждает, что лингвистическое изучение собственных имен «Корана» в языкознании составляет самые сжатые, меткие, устойчивые и своеобразные языковые единицы и служат в языке для определения истории происхождения собственных имен;

2. Лингвистическое изучение и исследование собственных имен «Корана» станут основной базой для дальнейшего исследования на основе сравнительного изучения ономастики «Корана» и других божественных книг;

3. Предлагается общность и отличие собственных имен «Корана» в сравнении с другими божественными книгами;

4. Степень влияния иранского, еврейского, греко-римского языков в формировании таджикских собственных имен;

5. Определение языковых явлений в рамке исконно таджикских собственных и заимствованных имен;

6. Имена «Корана», как один из образцов неотъемлемой части богатства языка, тесно связаны с историей, культурой и жизнью народов;

7. В системе познавательных элементов исторических, административно-территориальных категорий место и положение собственных имён «Корана» являются особыми и значимыми в научном плане;

8. Лингвистической способностью для описания широкого спектра исторической, фактической, религиозной и культурной информации обладают собственные имена «Корана»;

9. Наряду с другими языковыми единицами и компонентами, собственные имена «Корана» являются наиболее важной частью художественного описания исторических событий;

10. Собственные имена «Корана» в этнокультурном плане не ограничивается арабской культурой, но также охватывает персидско-таджикскую культуру;

11. Лингвистическая принадлежность и происхождение собственных имен «Корана» образованы на основе многих родственных и неродственных языков и являются многоаспектными;

12. С древних времен до наших дней «Коран» считается богатым источником собственных имен, поскольку наряду с оригинальными арабскими именами в системе собственных имён «Корана» использованы персидско-таджикские, греко-римские, древнееврейские и турецко-монгольские имена. Также имеется группа антропонимов, позначению редко объясняемые в словарях и чья языковая принадлежность остается неизвестной;

13. Результаты исследования свидетельствуют, что среди всех слоев собственных имен данного источника арабский слой собственных имен «Корана» занимает одно из центральных мест;

14. Имена данного религиозно-исторического памятника делятся на простые, производные, сложные имена, а также на имен-словосочетаний со структурно-словообразовательными особенностями;

15. Собственные имена «Корана» могут положительно дополнять словарь имен таджикского и многих других языков;

Теоретическая и практическая значимость исследования проявляется в том, что посредством исследования лексических аспектов собственных имен «Корана», особенно исторические аспекты собственных имен, касающихся некоторых словарных и стилистических особенностей современного таджикского литературного языка, лексических пластов таджикского языка, в которых собственные имена играют роль, можно высказать свои соображения. Научные выводы могут быть использованы при написании учебников по истории таджикского языка, ономастики, современной исторической географии собственных имен, также при разработке словарей по ономастике, при разработке учебных пособий и учебников по истории персидско-таджикского, арабского, еврейского, греческого, греко-римского языков. Материалы исследования могут быть применены также при чтении спецкурсов и спецсеминаров по ономастике на факультетах филологии, географии и истории образовательных учреждений высшего профессионального образования.

В то же время данное исследование содействует выявлению источников формирования и систематического развития антропонимии таджикского и других языков, способов и средств формирования

антропонимии и их сопоставление в форме именованя имен собственных.

Важная научная и практическая ценность собственных имен «Корана» стала причиной того, что представители различных сфер социальных наук начали заниматься их сбором, изучением и анализом названий. Результатом такой ценной и важной работы в прошлые годы стало появление и развитие новой сферы науки, т. е. ономастики в мире социальных наук, в частности лингвистики.

Данный исследовательский материал применим при проведении спецсеминаров и спецкурсов по ономастике, лексикологии, истории таджикского языка, истории таджикского литературного языка на филологических факультетах ВУЗ-ов. Помимо этого, собранные собственные имена «Корана» создают благоприятную основу для подготовки этимологического словаря и словаря антропонимических имен. Наряду с этим антропонимию можно применять при разработке «Каталога имен».

Степень достоверности результатов исследования подтверждается уровнем рассмотрения вопросов, результатом исследования в виде научных статей, опубликованных в рецензируемых научных журналах КОА РФ и КОА при Президенте Республики Таджикистан, а также выводами диссертанта, основанные на исследованных источниках.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Содержание диссертационного исследования соответствует следующим направлениям языкознания: история таджикского языка, история таджикского литературного языка, лексикология, лексикография, этимология, ономастика. Диссертация на тему «Ономастика «Корана» (на основе его таджикского перевода) соответствует соисканию ученой степени доктора философии (PhD) по специальности 6D020500-Филология.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании. Основная проблема в исследуемой диссертации разработана научным руководителем. Автор диссертации на основе неможества научных трудов, словарей и энциклопедий, исследовав важнейшие лексико-структурные и морфологические особенности ономастики «Корана» на таджикском языке, определил лексический состав, языковую принадлежность и их морфологическую структуру. Основные результаты исследования отражены в диссертации и статьях, опубликованных автором.

Подтверждение и внедрение результатов диссертации проявляется в том, что исследователем в зависимости от темы данного исследования опубликованы в двух монографиях и 15 научных статей, отражающие различные аспекты исследования, и их ценность признана таджикскими учеными и исследователями.

Теоретические положения, материалы и результаты исследования отражены на международных конференциях, ежегодных научно-практических конференциях профессорско-преподавательского состава

КГУ имени Абуабдуллох Рудаки, Таджикского национального университета, Таджикского исламского университета, Ходжентского государственного университета, Таджикско-Российского славянского университета, Университета языков города Самарканда Республики Узбекистан и др. (2015-2021). Список опубликованных статей и других публикаций по теме приведены в автореферате диссертации.

Научные статьи исследователя опубликованы в журналах, включенные в список журналов и изданий, утвержденных Государственным учреждением Высшей аттестационной Комиссии при Президенте Республики Таджикистан.

Результаты, полученные соискателем, представлены в форме внутреннего единства диссертации, оформлены в виде взаимных связей, в рамках теоретического исследования и создания стереотипов анализа и исследования собственных имен «Коран», относящихся к делению на лингвистические пласты, вносящие достойный вклад в развитии теории и практики вопросов лингвистики и лексикографии.

Основные научные положения и выводы диссертации, разработанные посредством диахронного и синхронного методов, обоснованы и получили своего подтверждения.

Публикации по теме диссертации. Результаты исследования отражены в двух монографиях и 15 опубликованных статей, 9 из которых опубликованы в журналах, входящих в реестр научных журналов, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан. Диссертация обсуждена на кафедре языкознания и истории языка Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки (протокол № 8 от 10 апреля 2021 года), а также на заседании кафедры истории языка и типологии Таджикского национального университета (протокол № 20 от 05. 06. 2021) и представлена к защите.

Структура и объем диссертации. Диссертационное исследование состоит из введения, двух глав, параграфов и подпараграфов основных результатов диссертации и рекомендаций о практическом использовании результатов, заключения, списка использованной литературы с подразделами каталога использованных источников и списка опубликованных научных статей соискателя научной степени, а также приложения. Диссертационное исследование составляет 190 страниц компьютерного набора, содержит 4 диаграммы и 13 таблиц. Список литературы включает в себя 195 наименований.

В разделе заключение приводятся результаты изучения и конкретные выводы исследования несколькими пунктами.

Приложение диссертации включает словарь собственных имен «Корана» под названием «Луғати мухтасари номвожаҳои Куръон», в нем имена подвергнуты рассмотрению с точки зрения семантики и структурных особенностей.

Область исследования. Содержание диссертационного исследования соответствует следующим направлениям языкознания:

история таджикского языка, история таджикского литературного языка, лексикология, лексикография, этимология, ономастика.

Основное содержание исследования

Во введение обоснована актуальность темы, установлены степень разработанности, цель и задачи, объект, предмет исследования, изложена научная новизна, установлены теоретическое и практическое значения исследования.

В первой главе диссертации-«**Морфологическая структура и языковые пласты антропонимии «Корана»**» включены логически последующие параграфы, в которых рассмотрены языковые пласты антропонимии «Корана» как арабская антропонимия, персидско-таджикская, еврейская, греко-римская с учетом теонимов «Корана», почетных имен и прозвищ, исторически описана ономастика, морфологическая структура антропонимии «Корана» как простая, производная, сложная, антропонимы–словосочетания.

Первый параграф первой главы озаглавлен «**Предварительные замечания**». Среди имен «Корана» можно обнаружить арабские, древнееврейские, греко-римские и персидско-таджикские по происхождению. Также, можно обнаружить имена, относящиеся к неиранским древним языкам, т.е. образованные на основе древних неиранских языков, применяемые в древнеперсидском и языке Авесты. Древнеиранские языки, являясь языком и диалектами арийских и иранских этносов, распространялись в тысячелетия до нашей эры на территориях проживания данных этносов. От древнеиранских языков то настоящего времени признаны авестийский, древнеперсидский, миддийский и скифский языки, среди которых авестийский и древнеперсидский имеют алфавит и наследие.

В ходе исследования в божественной книге обнаружены 205 антропонимов (имена людей), из общего количества которых 99 антропонимов образованы на базе неодинаковых прилагательного, состава и структуры.

Второй параграф первой главы под названием «**Морфологическая структура антропонимии «Корана»**» посвящен вопросам морфологической структуры антропонимии «Корана».

Коран и его язык очень благозвучный и понятный, оказал достойную услугу в развитии и совершенствовании арабского и персидско-таджикского языков. Структура и система «Корана» различны и ее исследование имеет большое научное значение.

Первый подпараграф первого параграфа-«**Простая антропонимия**», охватывает в зависимости от вопросов формирования собственные имена (имена людей), с точки зрения структуры являющиеся простыми.

«Простые слова–это слова, состоящие только из одного корня».⁵² В «Коране» численность таких имен наблюдается очень мало: Озар [Āzar],

⁵² Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Мухар. масъул: Ш. Рустамов, Р. Фафоров. Ҷ. 1. Фонетика ва морфология.–Душанбе, 1985.–С. 245.

Хорун [Hārun] и др. 2) арабские имена, вошедшие в словарный состав таджикского языка после арабского завоевания: Мустафо [Mustafā], Молик [Mālik], Мухаммад [Muhammad], Нӯх [Nuh], Сулаймон [Sulaymān] и т. д. Такого рода простых арабских слов больше относятся к группе духовных арабских имен; 3) иберийские имена или по другому древнееврейские: Юсуф [Yusuf], Яхё [Yahyā], Исхок [Ishāq], Яькуб Яькуб//Ёкуб [Ya`qub], Исо [Isā], Ахмад [Ahmad], Хизр [Khizr], Нӯх [Nuh], Азиз [Aziz], Айюб [Ayub], Ясаъ [Yasa`], Довуд [Dāvud], Зайд [Sayd], Исхок [Ishāg], Идрис [Idris] и другие, общее число которых достигает 100 единиц и занимают первое место.

Второй подпараграф первого параграфа «Производная антропонимия» охватывает вопросы, связанные с производной антропонимией «Корана».

Морфологический метод образования слов используется при помощи словообразовательных формантов, и новое понятие появляется посредством добавления аффиксов к основе слов. В «Коране» встречается определенное количество антропонимов, созданные этим методом словообразования. По сравнению с простыми антропонимами общее число таких антропонимов малопродуктивно. Заметная роль при образовании производных антропонимов отводится окончаниям-а [a], я [ya], -й [i], -ат [at], -ун [un], -лун [lun], -о [ā], -ус [us] как:

Например: Сомирӣ [Sāmiri], Шофӣ [Šāfy], Чомӣ [Ĵāmi], Муғӣ [Muğy], Монӣ [Māny], Нофӣ [Nāfy], Муктадӣ [Mutaadi], Самӣ [Sāmi], Мухсӣ [Muhsy], Мубдӣ [Mubdy], Восӣ [Vāsi], Мутаали [Mutaaly].

С формантом-й [i], в «Коране» упомянуты 18 мужских антропонимов, по статусу занимающиеся второе место.

Третий подпараграф второго параграфа называется «Сложная антропонимия», в котором рассматривается проблема антропонимии с точки зрения сложности структуры.

Антропонимы, создающиеся посредством присоединения корней слов, принято называть в лингвистике «сложными антропонимами» или «антропонимами-композиатами». Как показывает словообразовательный анализ исследуемого текста, определенная часть сложных антропонимов «Корана» образованы посредством сложного словообразования подчинения. Что касается их структурных элементов, то они относятся к разным частям речи. Для образования сложных антропонимов также используются соединительные гласные. Такие профессор Л. С. Пейсиков называет интерфикс (миёнванд) и дает такое определение: «Интерфикс считается структурным словообразовательным средством языка, соединяющие лексические морфемы друг с другом». ⁵³

Илёс [Шуās], Исроил [Isrāil], Исмоил [Ismāil], Иброҳим [Ibrāhim], Абулаҳаб [Abulahab], Зулкифл [Zulkifl], Абулмалоика [Abulmalāika],

⁵³ Пейсиков, Л. С. Очерки по словообразованию персидского языка//Л. С. Пейсиков. –М. МГУ, 1973.–С. 15

Абубакр [Abubakr], Абдуллох [Abdullāh] ва ғ. Антропонимия этого раздела по численности составляет 7 единиц.

Четвертый подпараграф второго параграфа называется «**Антропонимы словосочетания**» и посвящен их анализу. Как показывают результаты рассмотрения, классические фамилии составляют включающие два или более имен (антропонимы-словосочетания). Изафетное окончание употребляется внутри каждого из них и соединяет их друг с другом и объявляет носителя имени, его род и местность. Например: Исои Масех [Isāi Maseh], Хилол ибни Умая [Hilāl ibni Umayā], Каъб ибни Молик [Kaʿb ibni Mālik], Мирора ибни ар-Рабиъ, [Mirāra ibni ar-Rabiʿ], Балъами Боур [Balʿami Buār], Иброҳими Халил [Ibrāhimi Khalil], Исо ибни Марям [Isā ibni Maryam] и др.

Антропонимов-словосочетаний «Корана» по цели и функциям можно разделить на две группы:

1) первая часть антропонимов-словосочетаний выражает имя человека, а вторая часть является именем отца или матери. Например: **Мирора ибни ар-Рабиъ [Mirāra ibni ar-Rabiʿ], Исо ибни Марям [Isāi Maryam], Хилол ибни Умая [Hilāl ibni Umayā], Мухаммад ибни Абдуллох [Muhammad ibni Abdullāh], Каъб ибни Молик [Kaʿb ibni Mālik]** и другие, их количество составляет 7 названий и по статусу находятся на четвертом месте.

2) антропонимы-словосочетания, являющиеся титулом, кличкой, прозвищем. **Мухаммади Амин [Muhammadi Amin], Исои Масех [Isāi Maseh], Мусои Каломуллох [Musāi Kalāmullāh] Калимуллох [Kalimullāh], Иброҳими Халил [Ibrāhimi Khalil]** и др.

Встречающиеся в варианте перевода «Корана» антропонимы, состоят из двух и более компонентов. Показатель изафета-окончания служит связью между компонентами. В таком типе антропонимов связь между подчиняемого и подчиняющего (определяемого и определяющего) устойчиво. В таком виде словообразования образованные компоненты антропонимов по отношению к частям речи не однообразны и в аналогичных антропонимах могут состоять из существительного+прилагательное, прилагательного+существительного, существительного+существительное др.: посредством изафетной связи из существительного и существительного: **Мухаммади Мустафо [Muhammadi Mustafā], Мусои Калимуллох [Musāi Kalimullāh], Мухаммади Расул [Muhammadi Rasul], Иброҳими Халилуллох [Ibrāhimi Khalilullāh]** и другие.

Третий параграф первой главы называется «**Языковые пласты антропонимии «Корана»**» и посвящен изучению его языковых пластов. Ясно, что самая большую часть имен собственных «Корана» составляют арабские имена. Под арабскими именами имеем в виду имена, появившиеся на основе древних арабских языков. Часть из этих имен также встречаются в исторических книгах: Библия (Инчил), Ветхий завет (Таврот) и Авеста, в наследии пехлеви также наблюдаются в измененных формах.

Среди собственных имен «Корана» можно найти имена, возможно относящиеся к древним неарабским языкам, то есть возникли на основе древних неарабских языков, употреблены в древнеперсидском языке и Авесте. Так как «Коран» рассказывает об истории разных народов и охватывает явления и события разных эпох, большое количество арабских и неарабских собственных имен подвержены использованию. Отдельные эти имена в тех формах используются и в наши дни, а другая часть подвержены большим изменениям и дошли до наших дней.

Первый подпараграф третьего параграфа озаглавлен «**Арабская антропонимия**». Среди других собственных имен «Корана» особое место в священной книге занимает арабская антропонимия, имеющиеся свои причины. Об этих причинах профессор Ш. Хусейнзода пишет следующее: «Арабами нанесен сильный удар по культуре народов нашей страны (Средней Азии) под лозунгами исламской религии. После завоевания Мовароуннахра и Хорасана исламская религия, порядки ислама и арабский язык были объявлены официальными. Это привело к постепенному выходу из употребления согдийского, хорезмского языков. Арабская азбука стала официальной вместо древне согдийской и хорезмской азбуки. Вместо храмов огнепоклонников и святилищ построили мечеты и медресе. Учеба и знание преимущественно велась на арабском языке». ⁵⁴ Например: Хизр [Khizr], Шуайб [Šuayb], Мухаммад [Muhammad], Ахмад [Ahmad], Абулахаб [Abulahab], Азиз [Aziz], Зайд [Zayd], Қорун [Qārun], Узайр [Uzair] и другие. Имена людей в письменных и устных текстах благодаря ряду структурных особенностей быстро выделялись. Имя человека (существительное) в арабском языке может быть простым: [Азиз [Aziz], Аюб [Ayub], Молик [Mālik] и или сложным с изафетным префиксом «абд» (в значении «раб») или Аб (в значении отец). Например: Абд-ул-лох, Аб-ул-Лахаб, Аб-ул-малоика, Аб-ул-масех ва Абу-бакр. Префикс «абд», обычно, используется как один из качеств Худо (Бога).

Принято считать, что компонент «абд» не рассматривается в составе имени внешней формой, а выступает самостоятельным понятием, которое, выражая в своем первоначальном значении «абд»–«банда», означает принадлежность подчинение основному имени (Всевышнему).

Хизр [Khizr]–это антропоним принадлежит арабскому языку, образован системой «фиъл». Для толкования значения мы обращаемся к ценным и редким словарям, изданным на нашем родном языке. Одним из словарей является «Гиёс-ул-луғот»–Мухаммада Гиёсуддина, автор так истолковывает данное слово: «Хизр–арабский, имя пророка алайхиссалом; и первым покорением и последующим дроблением (то есть Хазир) в значении зеленый шах, сев и свежая зелень, имя этого пророка таково потому, что где он сидит, растет трава, или он гуляет по

⁵⁴ Хусейнзода, Ш. Пирунаме: (Поэма о победы)/Ш. Хусейнзода.–Душанбе, 1969.–С. 280.

зеленым лугам, или куда он шагает, его шаг приносит пользу, куда он ступает ногой, та земля станет цветущей»⁵⁵

По мнению лингвиста Д. Хомидова «Измененная форма Хизр: является (Хузар) Фузор. Фузор [Ĝuzār] как географическая местность расположена вдоль дороги Нахшаб//Насаф (сегодняшний Карши) и Балх, внутри этой местности проходит дорога и сегодня ее называют основной автомобильной дорогой Ташкент–Тирмиз–Душанбе–Кабул. Также, в прошлом и сегодня соединяет друг с другом две долины–долина Кешрӯд и Чағониён//Чағонрӯд. Тогда, становится ясно, что слово Фузор является измененной формой Хизр: [Хузар]⁵⁶ «Итак, они ходили по дороге, пока не сели на корабль. Хизр продырявил ее. (Моисей) сказал: «Вы продырявили корабль, чтобы топить его членов» («Пас, роҳ рафтанд, то вақте ки бар кишти савор шуданд. Хизр онро шикоф кард. (Мусо) гуфт: «Оё киштиро шикоф кардӣ, то аҳли онро фарқ кунӣ»)⁵⁷

Второй подпараграф третьего параграфа «Персидско-таджикская антропонимия» охватывает вопросы, связанные со становлением собственных имен (имена людей) на протяжении истории. Автор считает, что собственно таджикская группа имен составляют имена людей, появившиеся на базе этого языка. По мнению автора, образование имен происходило в древности главным образом посредством двух корней или суффиксов относительного прилагательного-**ya**>ф. м. и ф. н. -о, -й, -**anya**>ф. м. и ф. н. -ина, -**ya+ānām** (падежа генетив)>ф. м. и ф. н. -**и+ён**, суффикса оморфемы-**ān (-yān)**>ф. м. и ф. н. -**он (-ён)**, суффикса оморфемы-**ak**>ф. м. и ф. н. -**ак**, суффикса относительного прилагательного-**ār**>ф. м. -**āb//ob[a]**>ф. н. -о, -й. К среднему периоду относятся имена, не встречающиеся в письменном наследии древнего периода.

При исследовании выявлено, что в «Коране» использовано 53 арабизированных таджикских имен.

При классификации иранских собственных имен «Корана» столкнулись с именами, названные модели являются тесными для них. Например, Озар [Āzar], Нимрӯд [Nimrud], Хомон [Hāmān] и другие. Следовательно, во время анализа и классификации иранских собственных имен «Корана» возникла необходимость расширить данную классификацию.

Озар < ав. Ātār, ф. г. и ф. м. Ātar//Otur//Odar, ф. н. Ozar «оташ», «ахгар». В древнеперсидском и среднеперсидском языках первым компонентом большинства сложных имен являются **Озар**: Имя автора «Динкард» (Занд–Окосия)–Отур Фарн Бағ Фархзотон (Фаррухзод). Ātarxrah, Ātarden, Ātarvax□, Ātarpāta//Ātarbod. Относительно простой формы-Озар встречается в словах Ātarxrah, Ātarden, Ātarvax,

⁵⁵ Гиёсуддин, Муҳаммад. Гиёс-ул-луғот/Муҳаммад Гиёсуддин. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров.–Душанбе: Адиб.–Ҷ. 1, 1987.–С. 10.

⁵⁶ Хомидов, Д. Топонимияи водии Кешрӯд. //Д. Хомидов–Душанбе, 2002.–С. 43

⁵⁷ Куръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.–Душанбе: Ирфон, 2007.–С. 343

Ātarpāta//Ātarbād⁵⁸ «Ва чун Иброҳим ба падараш Озар гуфт: «Оё бутонро ба худой мегири? Ба дурусти ки ман туву қавми туро дар гумроҳии зоҳир мебинам»⁵⁹ (И как Ибрахим сказал своему отцу Озару: «Разве забереешь красавицу Богу? Верно вижу тебя и твой род в очевидном заблуждении»)

Третий подпараграф третьего параграфа называется «**Еврейская антропонимия**». В нем обсуждается случаи употребления еврейских имен в «Коране». Советский лингвист С. А. Суперанская пишет: «Еврейские религиозные имена часто употребляются в виде предложения, выраженные подлежащим, т. е. термином, выражающий «Худо»-il, el, l, io: Иоани-»бог благоволит-Худо илтифот мекунад-», Рафаил «шифои Худо», «Измаил- «Худо мешунавад», Данаил» Худой ман довар», Иля» Худой ман Яхё»⁶⁰

Еврейские имена встречаются в «Коране», оканчивающиеся на «il» (Худо): Исмоил [Ismāil], Ҷабраил [Jābrail], Исрофил [Isrāfil], число которых достигает 24 имен: еврейские имена, структура которых различна: **Иброҳим [Ibrāhim], Исо [Isā], Яхё [Yahyā], Юнус [Yunus], Марям [Maryam], Қорун [Qārūn], Илёс [Ilyas], Масех [Maseh], Имрон [Imrān], Мусо [Musā], Исҳоқ [Ishāq], Толут [Tālūt], Одам [Ādam], Ҳорун [Hārūn], Ҷолут [Jālūt], Айюб [Ayyub], Довуд [Dāvud], Юсуф [Yusuf], Яъқуб [Ya`qub], Сулаймон [Sulaymān] и Закариё [Zakariyā].**

Священная книга евреев «Библия» (Таврот) содержит еврейские религиозные имена, вошедшие и встречающиеся почти в антропонимии всех народов мира.

Еврейский антропоним, выявленный нами при изучении божественной книги, является Иброҳим [Ibrāhim]. исследователь Э.Давлатов пишет: «Этимология имени Иброҳим является спорным. Согласно одним источникам, это слово тюркское, его русский перевод означает «отец народов» («падари халқҳо»). В «Библии» слово «Иброҳим» упоминается в двух формах: «Авраам» и «Абрахим».⁶¹ Данное слово используется в формах **Абрахам [Abraham], Авраам [Avraam], Иброҳим [Ibrāhim] и Иброим [Ibrāim].**

Иброҳим [Ibrāhim] в Библии упоминается в форме «Абром» [Abrām]⁶²

Иброҳим [Ibrāhim] древнееврейский–Abrham (отец всех народов), в «Библии»–Abram, в английском–Abraham, в болгарском–Авраам, в русском–Авраам, Авраамий, в немецком–Abraham, в итальянском–Abrahamo, испанском–Abrahan, в французском–Abrahan, в арабском

⁵⁸ Грантовский, Э. А. Ранняя история иранских племен Передней Азии/Э. А. Грантовский.–М. : Наука, 1970.–С. 395

⁵⁹ Куръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.–Душанбе: Ирфон, 2007.–С. 354.

⁶⁰ Суперанская, А. В. Структура имени собственного. Фонология и морфология/А. В. Суперанская.–М. : Наука, 1969.–С. 132-33

⁶¹ Давлатов, Э. А. Лингвистическое исследование ономастики «Касас-ул-анбиё»//Э. Давлатов.–Душанбе: Адабиёти бачагона, 2017.–С. 24

⁶² Arthur, Jefery. The foreign vocabulary of the Qur`ān.–Leiden–Boston, 2007.–311 p.–С. 71

إبراهيم, в латинском—Abrahamus, в «Коране» использовано в арабской форме Иброхим. ⁶³

По нашему мнению, «Иброхим», «Иброхм» и «Иброхом» являются разными формами имени Иброхим, что является его самой древнейшей формой: «...ва чунон ки ба сӯйи Иброхиму Исмоил ва Исҳоку Яъқуб, наберагонаш Исо ва Айюб ва Юнус ва Ҳоруну Сулаймон ваҳй фиристодем». ⁶⁴

Марям [Maryam]-Марям в разных языках имеет отличающиеся формы, например: в древнееврейском—Miryām, в латинском—Maria, в греческом—Mariam, в древнеанглийском—Mæria, в современном английском—Мэри в Библии (Таврот) - Marim, выражает следующие значения: «талхӣ» (горечь), «муқобилият намудан» (противиться) ва «хашмгин шудан» (гневаться). Сравните словацкий, польский—Maria, сербский—хорватский—Marija, Marija, болгарский—Мария, русский—Мария, датский, норвежский—Marie, немецкий, голландский - Maria, Marie, итальянский, испанский, римский - Maria ва французский - Mariu. ⁶⁵

Марям [Maryam] в персидском языке кроме того, как есть воспоминание о её святейшестве Марям [Mairyam], есть название цветка, белый, красивого цвета и запаха. Также название травы для украшения из семьи ириса. Другие уверены, что Марям [Maryam] от корня Мри-«Mri» или Мр-«mr» происходит от египетского языка и имеет значение (любимый) и (любовь). В иберийском языке не упомянута категорическое значение для слова «Марям» [Miryam]. По нашему мнению, Марям также часто называют словами «Море» [Māre], «Мире» [Mire], «Мирём» [Miryām], «Морё» [Māre] и «Морёно» [Māryānā]. «Эй Марям, ба дурустӣ, ки Худо туро ба файзе аз (чониби) Худ башорат медиҳад, ки номи ӯ Масеҳ—Исо писари Марям, дар дунё ва охират баобрӯ ва аз наздиккардагон (-и Ҳазрати Иззат) аст». ⁶⁶ «Эй Мария, верно, что Бог со своей стороны дарит тебе благодеяние, его имя Исус Христос— сын Марии», в мире и загробной жизни является уважаемым и приближенным (пророком почитания).

«Греко-римская антропонимия»—четвертый подпараграф третьего параграфа. Ряд греко-римских имен в «Коране» использован, не вошедшие непосредственно из греческого языка в персидско-таджикский язык, переходящие через арабский язык: Исо [Isā], Мусо [Musā] и др.

Мусо [Musā]: [иберийский: מֹשֶׁה, древний язык: Моше] Мусо [Musā] сын Имрона [Imrān] и пророк евреев.

⁶³ Мозандаронӣ, Хусайн Шаҳид. Фарҳанги «Шоҳнома». Номи касон ва ҷойҳо/Хусайн Шаҳиди Мозандаронӣ//Нашри Балх.—Бунёди Нишобур, 1337. [ба забони форсӣ]—С. 120

⁶⁴ Куръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.—Душанбе: Ирфон, 2007.—С. 376

⁶⁵ Рыбакин, А. И. Словарь английских личных имен: 4000 имен/А. И. Рыбакин.—3-е изд., испр.—М.: ООО Издательство АСТ, 2000.—С. 224

⁶⁶ Куръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.—Душанбе: Ирфон, 2007.—С. 95

По нашему мнению, Мусо–арабское слово, означает бритву (устура) (поку–лезвие для стрижки волос). Имя уважаемого пророка. Слово Мусо сложное, состоит из компонентов **му** и **со**, что в ассирийском языке первое означает гроб (тобут), второе вода (об). Ибо, Фараон нашел его в реке Нил в гробу, по этой причине это имя считают достойным ему.

Мусо употребляется в других языках в зависимости от правил произношения : русск. Моисей; ибр. משה (Моше), араб. م و س (Мусса), гр. древн. Μωσής, лат. Moyses, евр. Мош.

В «Гиёс-ул-луғот» значение слова «Мусо» [Musā] таково: «Мусо в арабском «лезвие» («устура»), которым стригают волосы; и имя известного пророка да будет мир с ним, в этом смысле слово «Мусо сложное, состоит из компонентов «му» и «со». Оно в ассирийском языке первоначально употреблялось в значении «гроб» («тобут»), а затем приобрело также значение «вода» («об»). Согласно преданию, Фиръавн [Fir'avn] (Фараон) нашел Мусу в реке Нил [Nil] в гробу. Следовательно, его прозвали данным именем [первое значение из «Мунтахаб», а второе значение из трактата]. Сиреши в работе «Шархи Мақомоти Ҳарирӣ» (в «Комментарии статуса Харири») пишет: «В древнем языке египтян «му» имеет значение «об» [āb] (вода) и «шо» [šā] [ба шини муъчама] в значении шацар(дерево); так как его нашли в воде в гробу, прозвали Мушо [Mušā]. (Баъдуху муарраб карда, шини муъчамаро ба сини мухмала бадал сохтанд, ки ба таври асмой ноқисӣ «ёй» ба «ё» навиштанд ва ба алиф хонданд».⁶⁷ Мусо в иберийском языке «Муших», истолковано «спаситель» («начотдиханда»).

Знаток «Корана» Абдуллох Ахмадиён пишет: «Мусо–принадлежит древнему языку египтян (коптский язык), происходит от корня «Му-со» или «Му-шо», передает значение «му» «об» (вода) и «со» или «шо», что означает «дерево» («дарахт»), тогда «Мусо» или «Мушо» или «Муса» передает значение «вода дерева» («оби дарахт») или «дороб». Осия жена Фараона сидела на берегу реки Нил, ее взгяд пал на корзин или сундук, шедший на воде и приказал воинам «мушо», то есть «обдарахт» (вода дерева). Ее намерение было то, что посмотрите на воду и то дерево, это говорила в спешке, чтобы воины быстро посмотрели на воду и вода не унесла его. Этот язык относится к семитским языкам, с арабским языком принадлежат к одному корню. Древний язык египтян позже превратился в арабский. Во многих других языках произносится «Мусо», «Мушо». Иногда в персидском языке также «син» превращается в «шин». Мусо используется в 36 суре, 420 аятов и в целом 504 раза использовано в «Коране».⁶⁸

По нашему мнению, слово «Мусо» относится к иберийскому языку, происходит от корня «Муших» в значении «спаситель» («начотдиханда»).

⁶⁷ Гиёсуддин, Мухаммад. Гиёс-ул-луғот/Мухаммад Гиёсуддин. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуоров.–Душанбе: Адиб. -Ҷ. 1, 1987.–С. 213

⁶⁸ Ҳочӣ Абдуллоҳи Аҳмадиён. «Қуръоншиносӣ»//Аҳмадиён Абдуллоҳи. Ҳочӣ, нашри Эҳсон, навбати савум, 1384.–С. 29-30

«И тогда было установлено, что вместе с Мусо пришло сорок ночей; после ухода Мусо взяли теленка [маъбуд]». ⁶⁹

Четвертый параграф первой главы озаглавлен «Теонимия «Корана». В нем рассмотрению подвергаются собственные имена богов и ангелов. Отдельный пласт ономастики составляет теонимия. В это понятие включены имена богов, ангелов. В «Коране» общее число имен богов-Вадд [Vadd], Баъл [Ba'l], Лот [Lāt], Яьук [Z'uq], Яғус [Yağus], Уззо [Uzzā], Манот [Mannāt], Наср [Nasr], Суво [Suvā'], Рачз [Raǰz], Азфаш [Afzaš], Тоғут [Tǧāut], Ансоб [Anāb], Рачз [Raǰz], Рашод [Raššād], Чинт [Ĵint], Озар [Āzar]. В «Коране» зарегистрированы 46 теонимов.

Под понятием «теонимия» наряду с именами богов, также изучаются ангелы Чабраил [Ĵabrail], Ризвон [Rizvān], Накир [Nakir], Мункар [Munkar], Микоил [Milāil], Исрофил [Isrāfil] и Азроил [Azrāil].

Худо (Бог) a-tāqant-«чаноб (господин), Парвардигор (Творец); сардор (глава)»-Худованд (Господь), Илохият (теология) родственны с корнем *tau кодир (могучий), мадор (сила), тавоно (сильный). ⁷⁰ Эти теонимы в процессе перехода из среднеперсидского языка в новоперсидский претерпели изменения.

Источники показывают, что слово «Худо» восходит к персидско-таджикскому языку, произошедшее от слова «хватай»//«хвадай» и означает «Худой», «Худо» (Бог) ⁷¹

По нашему мнению, слово располагается со словом «Худув», синонимичное слову Худо [Khudā], происходит из балхского слова «Хоадо» [xoadēo] [xoaδno·] в значении «ордоб»(похлёбка из поджареной муки). Это балхийское слово является синонимом среднеперсидского слова [xwadāy, xwadāwan] и согдийского [xwt'w], состоящее всего из составных слов и два корня «хва» [xwa] в значении «худ» (сам) и корня «таw» в значении «тавоно будан» (быть могучим). Языковеды считают балхийское слово «calque», греческое слова auto-kratōr [αὐτοκράτωρ] в значении «омиротур» (властитель), являющееся составным от значения «autos» в значении «худ» (сам и [kratos] в значение «величие».

В «Коране» обнаружили имена 9 ангелов: Чабраил [Ĵabrail], Азроил [Azrāil], Хорут [Hārut], Исрофил [Isrāfil], Микоил [Mikāil], Морут [Mārut], Иблис [Iblis] и др. наряду с именами Господа (Худованд) с первого аята «Корана» до его конца их упоминание отмечено очень много раз.

Слово «фаришта» (ангел) в переводе древних персидских «Коранов» использовано как синоним арабского слова «малак». Это слово перешло из парфянского языка в среднеперсидский язык, его происхождение восходит к древнеиранскому: новоперсидский:

⁶⁹ Куръони Карим матни асл ва тарчумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарчумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.–Душанбе: Ирфон, 2007.–С. 213

⁷⁰ Расторгуева, В. С. Сравнительно-историческая грамматика западноиранских языков. Филология/В. С. Расторгуева.–М. :Наука, 1990.–С. 353

⁷¹ Чўраев, Р. Этимологияи 100 калима//Р. Чўраев.–Душанбе : Маориф, 1985.–С. 25

firišta//farišta > среднеперсидский: fristak < портский: fryštġ//fryyštġ (frēštāg) < авестийский: fraēšta < иранский: *fra-ištaka⁷²

Забония [Zabāniya]: в «Коране» слово «Забония» используется в значении владелец ада (молики дӯзах), сторож ада (посбони дӯзах). В «Фарҳанги забони тоҷикӣ» истолковано в двух значениях: 1) принадлежность к устной речи; 2) владелец ада, сторож ада (посбони дӯзах). Хасан Анвари считает его по происхождению арабским и владелец ада, ангел пытка.⁷³ Мухаммад Гиёсуддин слово «забония» рассматривает как форму множественного числа «забонӣ» и продолжает, что «забонӣ» означает доверитель ада (муваккилони дӯзах).⁷⁴ Из пометок лексикографов и исследователей следует, что значение «молики дӯзах» – арабское. Значение «забон» (язык), «шифоҳӣ» (разговорный) произошло из таджикского языка. Лингвист А. Каримов данное слово находит в среднеперсидском языке в форме *uzvān* и добавляет, что в древнеиндийском используется *jihva*, курдском *azmān*, афганском *žiba*, осетинском *āzwaġ*⁷⁵ в современном таджикском языке принимает форму *zabon*.

Пятый параграф первой главы называется «**Почетные имена и прозвища**». Таджикские ученые, начиная с конца 70-х годов XX века, приступили к анализу и исследованию почетных имен или прозвищ и кличек и продолжают эту работу по сегодняшний день и по этой теме опубликованы книги и много статей.

В «Коране» употребление прозвищ или почетных имен как и другие словарные составы, занимает особое место. Анализ, исследование и изучение прозвищ подобно другим собственным именам, нелегкое дело и имеет древнюю историю.

Прозвище, как дополнительное имя, наряду с существованием негативных качеств, должно давать имя характеру, поведению, кунии и подобному поведению человека и ее никогда нельзя оценивать средством насмешки и высмеивания человека. «Толковый словарь таджикского языка» («Фарҳанги забони тоҷикӣ») слово «лақаб» «...Истолковывает дополнительное имя, дающийся человеку по хорошим или плохим качествам, или по какому-то его поступку...», что вносит ясность в вышесказанное.⁷⁶

В «Коране» прозвище входят в пласт собственных имен, по сути относятся к продуктивному фонду собственных имен языка. Ученый и таджикский исследователь Р.Шоев в своем исследовании классифицирует клички с точки зрения и происхождения на две основные части: а) клички, вышедшие из народной среды; б) почетные клички,

⁷² Фарахвашӣ, Баҳром. Фарҳанги пахлавӣ/Баҳром Фарахвашӣ. –Эрон: Интишороти бунёди Фарҳанг, 24 [ба забони форсӣ]. –С. 197

⁷³ Хасани Анварӣ. Фарҳанги фишурдаи сухан/Хасани Анварӣ. –Техрон: Сухан, 1386. –Ҷ. 2.–С. 54

⁷⁴ Гиёсуддин, Мухаммад. Гиёс-ул-луғот/Мухаммад Гиёсуддин. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нурув.–Душанбе: Адиб. –Ҷ. 1, 1987.–С. 389

⁷⁵ Каримов, А. Хрестоматияи забони пахлавӣ Дастури таълимӣ.–Душанбе, 1978.–С. 12

⁷⁶ Фарҳанги забони тоҷикӣ [ибораат аз ду ҷилд].–М. : СЭ, 1969.–С. 27

дарившиеся со стороны правителей.⁷⁷ В «Коране» выявлены клички Илиё [Ilyās], Калимуллох [Kalimullāh], Фиръавн [Fir'avn], Масех [Maseh], Набӣ [Nabi] Рӯхуллох [Ruhullāh], Амин [Amin], Халил [Khalil], Зулқарнайн [Zulqarnain], Шайтон [Shaiton], Малакулмавт [Malakulmavt] и Рӯх [Ruh], из них, что Амин [Amin] принадлежит Джабраилу и Мухаммаду, Калимуллох [Kalimullāh] Мусе, Шайтон [Shaiton] Иблису, Масех [Maseh] и Рӯхуллох [Ruhullāh]–Исе, Набӣ Яъкубу и Мухаммаду, общее число которых достигает 45 имен.

Абулахаб [Abulahab]: Один из достойных прозвищ дяди Пророка, которого звали Абдулуззо, его имя приводится в суре «Масад» (таббат), его жена Умми Джамил была сестрой Абусуфиён. «Высохли две руки Абулахаба и сам Он»⁷⁸

Абула-аб [Abulahab]–его имя Абдулизза ибн Абдулмутаалиб ибн Хошим считается из племени «Курайш». Его настоящее прозвище Абуутаба. Некоторые считают, что у него был сын по имени Лахаб и поэтому его называют Абулахаб.

Слово «Аб» является продолжением древнеперсидской и среднеперсидской формы, их корни восходят к индоевропейскому языку: таджикский: padar <среднеперсидский: pitar < древнеперсидский: pitar < авестийский: pitar//patar < древнеиранский: pitar, авестийский pita. Корень этого слова относят к индоевропейскому *pətér: «*pətér «падар» (лафзан: поянда, хомӣ); возможно от корня *рэ (гунаи заифи *рā-; рō) «пойидан, муроқиб будан» с суффиксом *-ter».⁷⁹

Слово «лахаб» приводится в значении «шуълаҳои оташ» («пламя огня»), (высота огня) и (пламя бездымного огня). Некоторые говорят, так как его место в аду, Господь дал ему кличку «Абулахаб».

Вторая глава диссертации называется «**Лексико-семантические особенности топонимии в «Коране»** и состоит из следующих параграфов: вводные размышления, топонимия; астионимия; полионимия; этнонимия; оронимия; гидронимия; частотность имен в «Коране» и хрематонимия.

Первый параграф второй главы называется «**Предварительные замечания**» дает информацию о топонимии и микротопонии в «Коране».

Исследование названий географических объектов является одним из важнейших аспектов лингвистики, поскольку названия местностей или географических названий и их возникновение, имел тесную связь с историческими, политическими, экономическими событиями, становятся фактором развития и распространения словарного запаса родного языка. Следовательно, исследование названия местностей и их возникновение наиболее значимо. Методы топонимических исследований все еще находятся на стадии развития, несмотря на то, что уже десятилетия исследователи при изучении методов и приемов топонимических

⁷⁷ Шоев Р. Ономастикаи «Самаки айёр»//Р Шоев, АКД.–Душанбе, 1997.–С. 46

⁷⁸ Куръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Мухаммадҷон Умаров.–Душанбе: Ирфон, 2007.–С. 432

⁷⁹ Bartholome, C. Altiranisches wörterbuch/C. Bartholome. Strasbourg, 1904. 638.–С. 65

материалов применяют их, однако необходимо отметить, что при анализе топонимов первоначально целесообразно опираться на обширный собранный материал, поскольку большинство простых и производных топонимов повторяются, или если топонимы являются сложными, их составные компоненты могут повторяться. Иногда соответствуют топонимы друг другу по семантике, способу произношения, словообразовательных моделей.

Второй параграф второй главы называется «Топонимия». Всестороннее исследование и рассмотрение географических названий считается одним из важнейших вопросов современной лингвистической науки, ибо имена являются историческим элементом нации и выразителем различных периодов развития его языка и культуры.

Топонимы с точки зрения своего происхождения имеют тесное отношение со многими историческими, политическими и культурными случаями и событиями, являются свидетелем языкового происхождения, развития, уничтожения и изменения и смены наций и их цивилизаций в том или ином.

Третий параграф второй главы называется «Астионимия». Другой пласт материала топонимии «Корана» составляет астионимия. В «Коране» количество астионимов достигает 9 наименований, каждый из которых имеет свой состав, значение и различное происхождение. Астионимы Миср [Misr], Рум [Rum], Яман [Yaman] в «Коране» имеет продуктивное употребление.

В диссертации астионим «Миср» нами будет подвергнут всестороннему анализу и рассмотрению на основе достоверных исторических, географических, лингвистических словарей и энциклопедий.

В «Толковом словаре таджикского языка» данный астионим в словарях истолковывается в нескольких значениях: «Миср-арабское слово, граница между двумя землями; название города; одно из арабских государств, расположенное на Ближнем Востоке». ⁸⁰

Миср [Misr] от арабского слова «мисра» [Mithra] страна, на северо-востоке Африканского континента и похожа на континент Сайно, расположенный на севере Азиатского континента, часть этой страны. Название Миср происходит из корня семитских имен. Другое название Миср-иберийский «Метзроим» [מִצְרַיִם]. Это слово также употребляется в значениях (город), (большой город), (земля) и (граница), а также («сжимать ноги»), («настаивать»).⁸¹

В других источниках, например, толковом словаре «Ғиёс-ул-луғот» Миср истолковывается в нескольких значениях: любой город, а также

⁸⁰ Фарҳанги забони тоҷикӣ [ибораат аз ду ҷилд].–М. : СЭ, 1969.–С. 54

⁸¹ Сулаймонов С. Ёкути Ҳамави аввалин топонимисти асримиёнагии Шарк/С. Сулаймонов/Чихил мақола.–Душанбе, 1976.–С. 20-31

название особого города; острое любой вещи; меч и предел между двумя предметами; любая вещь, останавливающая работу.⁸²

Миср в других языках известно названием «Египет». В русском языке используется в форме «Египет», в английском языке в форме «Miṣr».⁸³

Языковед Э. Давлатов считает, что слово «Миср» имеет семитский корень и означает «две монеты», что является напоминание о разделении два края Улё и Сафло Египта. Также слово «Миср» имеет значения «великая цивилизация» и «приграничный регион». Английский вариант Миср [trygE] происходит от корня греческого слова [sutrygeA], что слово «житиус» произошло от слова «киптиус» [troC] в значение «племя». ⁸⁴

Четвертый параграф второй главы называется «Полионимия». В нем проводится исследование, рассмотрение и анализ топонимического материала произведений и географических местностей стран мира и внутри страны проведены со стороны зарубежных и отечественных исследователей и лингвистов.

Бобил [Bābil]–Вавилон:-(babirus, семит bab–īlu-«Ворота Господни», греческое–большой культурный, экономический и культурный центр Ближнего Востока, главный город Месопотамии, расположенное на берегу реки Ефрат. С начала III тысячелетия д. н. э. Бобул [Вавилон] административно-государственный центр, по истечению времени расширил территорию своего государства. В 538 году д. н. э. был захвачен и покорен Киром Великим.⁸⁵

Бобил [Bābil]–в греческом–Βαβυλών, в латинском–Babylon, в ассирийском–ܒܒܝܠ, в арабском–بابل, в аккадской–Bābili, в шумерек–ká. dingir. ga, иберийском–בביל, , греческом–Βαβυλών. Имя Бобил [Bābul] происходит от названия реки «Бовил». Раньше имя «Бобул» [Bābul] было Борфурӯш. Название реки был известен под именем «Бовил» или «бобил» среди народа. Эта река в древности также была известна под именами Бобулкон [Bābulkān] и Бобилканор [Bābilkanār]. Слово «Бобил» [Bābul] произошло от слов «бил», «билк», «билук», в значении (ручей)–(речка) или [дарё] (река), во множественном числе это название имеет форму «балук». Деревни, расположенные по сторонам реки, некоторые из них созвучны с природными условиями региона, как «Бобилканор» [Bābulkanār] или «Бовилканор» [Bāvilkanār], «Петрудй» [Petrudī], «Билпе» [Bilpe] и др. Лингвисты истолковали слово «бо» словом «об» (вода). Подобно: «чубо», «шӯрбо», «бориз», «боридан», «рехтан», «чашмаи обакиро сарозер кардан» «борон» или «оброн» то есть «об»–бо и «рон», то есть борон–вода, стекающая вниз (обе, ки поин меравад). Слово

⁸² Гиёсуддин, Муҳаммад. Гиёс-ул-луғот/Муҳаммад Гиёсуддин. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров.–Душанбе: Адиб.–Ҷ. 1, 1987.–С. 10.

⁸³ Сулаймонов С. Ёкути Ҳамави аввалин топонимисти асримиёнагии Шарқ /С. Сулаймонов/Чихил мақола.–Душанбе, 1976.–С. 20-31

⁸⁴ Давлатов, Э. А. Лингвистическое исследование ономастики «Касас-ул-анбиё»//Э Давлатов.–Душанбе: Адабиёти бачагона, 2017.–С. 24

⁸⁵ Оранский, И. М. Иранские языки/И. М. Оранский.–М. : ИВЛ, 1963.–С. 389

«Бобил» в значении «Вода есть в изобилии» («об фаровон» аст)⁸⁶ «Ва ба он чи (пайравӣ карданд, ки) бар ду фаришта дар Бобил-Ҳорут ва Морут-фуруд оварда шуд».⁸⁷

Пятый параграф второй главы озаглавлен «Этнонимия» и посвящен родам, племенам, народам и нациям. Понятие этнонимия в ономастике указывает на перечень имен родов и племен, народностям и нациям или этническим группам, произошедшие на основе родовых и расовых особенностей.

О влиянии родов и племен на исторические судьбы топонимов местности упоминание размышления Абурайхона Беруни своевремен. В связи с этим, он пишет, что «... когда какую-то местность оккупирует язык другого рода или племени, прежде всего, оперативно изменяет имена. Их речевые органы не могут приспособиться к произношению имен в первоначальном виде, поэтому ту услышанную форму посредством своего языка переносят в свою историю. Они принимают его первоначальное значение, но сами имена подвергаются изменению».⁸⁸

В «Коране» к группе этнонимов относятся: Асҳоби Каҳф [Ashābi Kahf], Бани Муталиб [Bani Mutalib] қавми Лут [Qavmi Lut], Ҳовариён [Hāvariyan], Бани Асад [Bani Asad, Бани Назир [Bani Nazir], Авс [Avs], Бани Қурайза [Bani Quzayra], Бани Ҳошим [Bani Hāshim], Банӣ Исроил [Bani Isrāil], Қурайш [Quraysh], Бани Назир [Bani Nazir], Амолиқа [Amāliqa], Мутаъфиқот [Mu'tafiqāt], Лут [Lut], қавми Иброҳим [Qavmi Ibrāhim], Од [Ād], Хачраҷ [Hajraj], қавми Нӯх [Qavmi Nuh], Рақим [Raḳim], Расса [Rass], Бани Мусталик, [Bani Musnalik], Самуд [Samud], Бани Тамим [Bani Namim], Ғатафон [Ġanafān], Худ [Hud], Туббаъ [Tubba'], асҳоби Раъс [Asāhbi Ra's] и др.

Шестой параграф второй главы называется «Оронимия», в котором рассмотрению подвергнуты названия гор и холмов, пещер и ущельев. Ороним–включающее в себе названия местностей понятие, зависящее от разных форм поверхности земли и располагающееся над уровнем земли. «Оронимия» же как понятие обозначает совокупность таких имен. В сущности, «оронимия» включает названия пещер, холмов, обрывов, склонов, вершин, гор, и др. Рассмотрев текст «Корана», зафиксировали преимущественно названия гор и ущельев. названия гор и холмов первоначально выражались термином «Ороним», однако, позже, данное понятие подверглось изменению. Опираясь на развитие понятий, относительно его применяют с целью обозначения названий холмов, гор, горных перевалов и вершин.⁸⁹

Оронимы в «Коране» использованы в форме ороним-словосочетаний или изафетных словосочетаний: кӯҳи Қоф [kōhi Qaf],

⁸⁶ Исмоилов Ш. Таҳлили лингвистии топонимҳо//Ш Исмоилов.–Душанбе, 1994.–С. 52

⁸⁷ Куръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.–Душанбе: Ирфон, 2007.–С. 65

⁸⁸ Берунӣ, Абу Рейхан. Избранные произведения/Рейхан, Б. А.–Т. 1. Ташкент, 1957.–С. 122

⁸⁹ Алимӣ, Ҷ. Ономастика (назария ва амалия): дастури илмӣ-методӣ//Ҷ. Алимӣ.–Душанбе, 2017.–С. 288

кӯҳи Чудӣ [kōhi Judi], кӯҳи Марва [kōhi Marva], кӯҳи Сафо [kōhi Safa], кӯҳи Тур [kōhi Tur] и им подобных, число которых достигает 41 наименований.

Седьмой параграф второй главы называется «Гидронимия», посвящен водным местностям и связанным с водой.

Для выражения названия одного топонима, гидронима или ойконима употребляются несколько географических имен, посвященный принадлежат к таджикскому, русскому, тюркскому языкам или являются остатками других языков. Например, для выражения слова «ҷашма» слова булоқ «bulāq», «xā», «kāni», для выражения понятия «кӯҳ»–«kōh» таджикское слова «kōh», тюркское «tāğ», для выражения понятия об «āb», дарё «daryā» тюркское слово «su», также, собственно таджикские слова (рӯд, ариқ), для выражения понятия «dara» тюркское слов «sāy», таджикское слово «dara» и «kul», для выражения ҳисор «hisār» употреблены тюркское слова калот «kalāt», слова диз «diz», диж «diž» арабское калъа «qal'a», тюркское курғон «qurğan».

Согласно мнению исследователя Ш.Хайдари, «слов «чашма» (родник) относится к группе индоевропейских слов, а в группе тюркско-узбекских слово «чашма» произносят «булоқ»⁹⁰. На основе вышеизложенного можем утверждать, что данная точка зрения основана на достоверных древних источниках и научно-исследовательских трудов отечественных и зарубежных ученых и лингвистов. Они называют происхождение слова «чашма» элементом индоевропейских языков, а его формирование в процессе развития многих иранских языков показало, что в древнеперсидском языке слово «чашма» существовало в персидском языке в форме «čašm», ваханском–«čōžm», мунджанском–«čam», шугнанском– «sem», ягнабском–«tišm», согдийском– «čašm», осетинском– «casm» [cans].⁹¹

Как показал анализ источников языка пехлеви, проведенный нами, в группе восточноиранских языков это слово обладает другими формами. Например, в источниках языка пехлеви слово «чашма» встречается в форме [čšm, čašm], в восточноиранской группе языков имеет разные синонимы: восточноиранский термин хок «чашма» существовал в ягнабском. xāk//хок «чашма»; согдийском. буддийском γγγh согдийском-манихейском хх, авестийском хāo; язгулямском хех, древнем ванджском хік «об», «чўйбор», ягнабском хап «чўй», «чўйбор»; шугнанско-рушанском хас «об». ваханском кык, мунч. хуга, ормури хако «чашма».⁹²

Об–в авестийском языке «оп» [ap], в санскрите–«апа» [apa], древнеперсидском–«апй» [ari], пехлеви–«ап» [ap], средне персидском (пехлеви)–«р» способ чтения–/āb/, из древнеперсидском (ахаменидском) «𐎠𐎡𐎢𐎣», способ чтения/ap/, от корня ранеиранского «ар», «𐎠𐎡» метод

⁹⁰ Хайдарӣ, Ш. Мақолаҳои номшиносӣ/Ш. Хайдарӣ.–Пермь: Форвард, 2001.–С. 208

⁹¹ Хайдарӣ, Ш. Мақолаҳои номшиносӣ/Ш. Хайдарӣ.–Пермь: Форвард, 2001.–С. 208

⁹² Хамон ҷо.–С. 208

чтения/ар/, курдский-сирийский «أَو» чтение/āw/, курдский-кармондж «اَو» чтение/āv/, пашту «اوبه» чтение/obë/, белуджский «آپ» чтение/āp/, мозандаранский «او» чтение/oww/, толуши «آو» чтение/āv/, корень пеш-индийско-иранский «Нар», санскрит «अृच» способ чтения/ār/, из корня пеш-индо-европей «-h₂er*» «прозрачная жидкость, без вкуса и запаха, что животное пьет из него, а растение ищет от него чистоты и влажности. Один из четырех древних элементов, которого по арабски говорят «моь» [ماء] и «билол» [بلال].⁹³

В «Коране» упоминается имя шести родников (чашма)-«Замзам» [Zamzam], «Кавсар» [Kavsar], «Кофур» [Kāfur], «Салсабил» [Salsabil], «Занчабил» [Zanjabil] и «Тасним» [Tasnim].

Восьмой параграф второй главы называется «**Частотность имен в «Коране»** и охватывает повторение имен в «Коране». Рассмотрение частотности имен «Корана» показал, что среди имен **Худо (Бог)** стоит на первом месте, в арабском тексте оригинала употреблено 903 раз и в таджикском переводе использовано 2524 раз. Второе место занимает имя Мусо [Musā], которое 504 раза встречается в тексте «Корана». На третьем месте располагается Од, который 167 раз упоминается в «Коране». Стало известно, что среди 677 имен 8 имен имеют персидско-таджикское происхождение, только 5 исторически относятся к греческому языку и в арабизированной форме происхождения вошли в «Коран». Кроме того, 160 имен принадлежат арабскому языку, 26 имен относятся еврейскому языку.

Среди антропонимов «Корана» после арабской антропонимии еврейские антропонимы занимают особое место, другие имена, относящиеся к другим группам в количественном отношении незначительны.

Из 205 антропонимов «Корана» 84 %—этимологически арабского происхождения, 3%—греческо-римского, 8 %—еврейской 5 %—имеют персидско-таджикское происхождение.

Имена, приведенные как словарь в приложении диссертации, почти 160 названий имеют арабское происхождение 26 относятся к еврейскому языку, 8—персидско-таджикско-иранскому, 5—единиц греческому.

Девятый параграф второй главы составляет «**Хремотонимия**». В «Коране» названия таких священных книг, как Инчил [Injil], Таврот [Tavrāt], Забур [Zabur], Фуркон [Furqān], Сухуф [Suhuf] и Куръон [Qur`ān] образуют отдельный пласт онимов священной книги. Эти небесные книги также сыграли значительную роль в развитии и творении преданий «Корана».

⁹³ Махмадҷонов, О. Баррасиҳо дар номшиноси тоҷик/О. Махмадҷонов.—Душанбе: Деваштич, 2004.—С. 19

В других языках используются различные формы **антропонима Китоб [Kitāb]**. Например, в русском языке «книга», в английском «book», в немецком «büch», в тюрк–узбекском «kitap» и т. д.

В *Гиёс-ул-луғот* для слова «китоб» [Kitāb] приведено следующее толкование: Китоб навишта; ва ба маънии навиштан ва андоза ва фарз карда; ва озод кардани ғулом ва канизак ва ба маънии мактаб ва дабиристон⁹⁴ (Писать книгу, в значении писать, мерить и предпологать; освободить раба и молодую служанку, в значении школа, ист. канцелярия (придворе шаха)

Инчил [Injil] название одной из четырех священных небесных книг, в источниках сказано, что она ниспослана богом Иесу–пророку, основателю христианской религии. **Инчил (Библия)** как название священной книги христиан - пришло в персидский язык из греческого. Греческие исследователи определили происхождение слова: из греческого *εὐαγγέλιον* в значении «мужда (радостное известие), (приятное сообщение), латинское *evangelium*. Это слово состоит из двух частей: *εὐ-* в значении «нек, хуб, хуш (добрый, хороший, приятный)» и *-αγγέλιον* (приносящий весть, приносящий радостную весть))⁹⁵. Слово в портском языке было заимствовано в виде *evangelyōn* и в согдийском *wnglywn* из греческого употреблялось в значении **Инчил (Библия)**. **Инчил** есть арабизированная форма греческого слова⁹⁶, посредством арабского языка вошедшее в персидско–дарийский.

Инчил преимущественно именуется как Библия. Слово Библия по происхождению греческое, от *βιβλία*, употребляющееся в множественном числе в форме *βιβλίον* употребляется в значении а.в форме *βύβλος* в греческом языке выражает папироса и он производится в городе Библ. Возможно по этой причине название папирос взято из названия этого города. «Это (что было упомянуто) их сказание есть в Тавро́те и в **Инчиле**».⁹⁷

«Коран», таким образом, следует рассматривать письменным памятником, где применяются древние персидско-таджикские, пехлеви, авестийские, иранские имена в целом, свидетельствующие о древности таджикского языка и таджикского народа, поскольку часть данных древних имен все еще используются сегодня для именованя наших людей.

В заключении диссертации кратко упомянуты полученные результаты. Как свидетельствует анализ названий «Корана», имена тесно связаны с социальными событиями и жизнью людей, следовательно, настроения, мировоззрения, знания и мышление, мечты, намерения, надежды, желания, уровень сознания и культуры людей в

⁹⁴ Гиёсуддин, Муҳаммад. *Гиёс-ул-луғот/Муҳаммад Гиёсуддин. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нурув.*–Душанбе: Адиб.–Ҷ. 1, 1987.–С. 116

⁹⁵ *هرايش 1375. 5. . ص 83-106.*–С. 83

⁹⁶ *هرايش 1375. 5. . ص 83-106.*–С. 81

⁹⁷ *Қуръони Карим матни асл ва тарҷумаи маъноҳои он ба забони тоҷикӣ/Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров.*–Душанбе: Ирфон, 2007.–С. 71

определенной мере разрешены в них и отражены в современных и древних названиях многоконфессиональных и многоязычных народов мира.

Заключение

1. Основные научные результаты диссертации.

Ономастика занимает особое место в «Коране», и анализ и рассмотрение имен и названий «Корана» позволяет углубить и расширить наши знания о тонкостях и особенностях того или иного раздела имен «Корана».

В целом, изучение и анализ некоторых важных аспектов имен «Корана» позволяют сделать следующие выводы:

1. В таджикской ономастике названия религиозно-исторических книг еще недостаточно изучены, высказываются лишь общие мнения, также основанные на исследованиях в области литературоведения [1-А].

2. Система ономастики «Корана», как одной из религиозно-исторических книг, является ценным источником имен, охватывающая 677 наименований. Большинство данных имен имеют высокое значение и длинную историю, что свидетельствует о том, что всесторонний анализ заглавий религиозных книг, в целом антропонимии «Корана», имеет большое научное значение[2-А].

3. Изучение имен лиц показало, что с точки зрения языкового происхождения имена подразделяются на следующие группы: а)арабские существительные; б)тюрко-монгольские имена; в)древнееврейские имена; г)таджикские (иранские) существительные, д)существительные неизвестного происхождения [2-А].

4. Среди ономастики «Корана» арабские по происхождению занимают первое место. Статистический анализ существительных и лексики существительных позволяет отметить, что арабские существительные составляют большинство личных имен;

5.Поскольку большинство ономастикона «Корана» имеют более чем тысячелетнюю историю и претерпели структурные изменения до наших дней, мы опирались на их этимологические методы при всестороннем обзоре [4- А].

6. Ономастика «Корана» по своей структуре делятся на три типа: а)простые; б)производные; в)сложные;

7. Древнегреческие и древнееврейские имена вошли в систему таджикского ономастикона преимущественно через арабский язык с арабским произношением [3- А].

8. При рассмотрении ономастики «Корана» выяснилось, что чаще употребляются слова «Худо» («Бог») и «Исо» («Иисус»);

9. «Коран», как на языке оригинала, так и в его таджикском переводе, является историческим памятником, заключающим в себе совокупность географических, исторических, религиозных, этнографических, этнологических и т.п. знаний, и по своей сути состоит из исламских религиозных заповедей, мудрость и научные вопросы [5- А].

10. Система ономастики «Корана» в целом включает в себя имена исторических деятелей, царей, пророков и их книг, названия больших и малых географических областей и так далее;

11. Исходя из морфологической структуры «Корана», ономастикон являются простые и сложные существительные, состоящие из окончаний (формантов), сложных существительных и словосочетаний [6- А].

12. Лексика ономастики «Корана» является надежным и ценным источником при изучении лексикологии персидского (таджикского) и арабского языков.

13. Рассмотрение и изучение ономастики «Корана» показывают, что эта лексическая группа тесно связана с социально-экономическими изменениями, устройством государства, религией и традициями, историческими взаимоотношениями разных народов [8- А].

14. Этимолого-историческая интерпретация антропонимов «Корана» показывает, что антропонимы книги понятны, сохранены ценные научные материалы, и именно их практическое изучение раскрывает темную сторону таджикского языка;

15. Анализируя имена «Корана», зафиксировано, что многие имена людей встречаются в наследии наших предков, особенно в Авесте, что свидетельствует об их древней истории [9- А].

16. С точки зрения происхождения и лингвистической принадлежности материал коранической топонимии относится в основном к группе арабских языков, как и персидско-таджикские топонимы и по происхождению делятся на следующие группы: а) арабские, б) персидско-таджикские, в) смешанные топонимы (гибрид).

2.Рекомендации по практическому использованию результатов.

1.Отдельные моменты и результаты исследования могут быть применены в Таджикском исламском институте им. Имама Аъзама в виде лекций или занятий;

2.Результаты, положения и материалы диссертации могут быть использованы при организации и проведении занятий по истории таджикского языка, лексикологии, фонетике, ономастике на филологических факультетах высших учебных заведений Республики Таджикистан. Материалы и результаты исследования могут также способствовать преподаванию и в целом урокам и деятельности по изучению древней и средневековой истории таджикского и иранского народов;

3.По результатам диссертационной работы также возможна организация занятий для студентов специальности таджикский язык и литература и других направлений, в частности, исторической географии;

4.Результаты исследовательской работы также могут помочь прояснить некоторые вопросы, связанные с богословием и историей религии;

5. Результаты исследования могут содействовать организации и проведению спецкурсов по истории таджикской литературы, источниковедению, содержащих интересную информацию;

6. По результатам диссертационного исследования также возможна организация и проведение спецкурсов для имамов мечетей;

7. Полученные научные результаты могут быть использованы при разработке учебников по истории таджикского языка, ономастике и исторической географии, также в составлении толковых словарях и словарях по ономастике, при разработке учебников и учебных пособий по истории персидско-таджикского, арабского, еврейского, греко-римского языков;

8. Результаты исследования будут использованы в ходе спецкурсов и спецсеминаров по ономастике на филологических, географических и исторических факультетах высших профессиональных учебных заведений;

9. Комитет по религии, упорядочению традиций и национальных обрядов и праздников при Президенте Республики Таджикистан может использовать результаты опроса при подготовке рекомендаций;

10. Некоторые восточные страны могут также использовать при восстановлении названия своих древних географических областей;

11. Центр исламоведения при Президенте Республики Таджикистан также может использовать некоторые положения и результаты исследования в своей практической деятельности. Например, при организации и проведении обучающих семинаров (по темам и вопросам истории, географии, языкознания, этнографии и этнологии);

12. Диссертационная работа и ее результаты могут быть использованы в области языкознания, географии, истории, этнографии и этнологии, лексикографии и наречения имен;

13. Материал диссертационной работы может содействовать при разработке и составлении словарей древнеарабских, греко-римских, персидско-таджикских имен;

14. Полученные результаты исследовательской работы также могут практически помочь прояснить некоторые вопросы, связанные с религиоведением и историей религии.

ХУЛОСАИ МУХТАСАРИ

диссертатсияи Саидов Муҳаммад Бегмуродович «Ономастикаи Қуръон» (дар асоси тарҷумаи тоҷикии он) барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D020500–Филология.

Вожаҳои калидӣ: забоншиносӣ, ономастика, антропонимия, топонимия, оронимия, этнонимия, гидронимия, теонимия, таҳлил, тоҷикӣ, эронӣ, арабӣ, юнонӣ-румӣ, яҳудӣ, чанбаи таърихӣ-забоншиносӣ, ном, исмҳои хос, масъалаҳои таърихӣ, ёдгориҳои хаттӣ, сарчашмаҳои таърихӣ, форсӣ-тоҷикӣ, баррасӣ, омӯзиш.

Мухиммияти Мавзӯ. Таҳқиқ ва омӯзиши номвожаҳо мӯддати зиёдест, ки диққати намояндагони илм ва забоншиносонро ба худ ҷалб

намуда истодааст. Ҳамзамон, ин соҳаи илми забоншиносӣ барои омӯзиши ҳамаҷонибаи он аҳамияти калон дорад, зеро монанди дигар масъалаҳои забоншиносӣ дар марҳалаи рушд ва ташаккули номвожаҳо мусоидат менамояд. Дар илми номшиносӣ [ономастика]–и тоҷик дар баробари дастовардҳои муайян дар омӯзиши ономастика баъзе масъалаҳо роҳи ҳалли худро наёфтаанд.

Мақсади таҳқиқ: таҳқиқи низомнок, чамъоварӣ, тасниф ва таҳлилу таҳқиқи номвожаҳои Қуръон.

Объекти таҳқиқот–вижагиҳои алоҳидаи таърихӣ–забоншиносии номвожаҳои Қуръон.

Предмети таҳқиқ–баррасии маҷмӯӣ ва низомноки номвожаҳои Қуръон.

Методологияи таҳқиқот. Методи тавсифӣ; методи таърихӣ–забоншиносӣ, методи муқоисавӣ, методи таҳлилӣ–оморӣ, методи таҳлили ҷузъӣ, таҳлили этимологӣ ва сохторӣ–калимасозӣ.

Навгониҳои таҳқиқоти мазкур, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мегардад, ки бори нахуст ҷанбаҳои сохторию таркибӣ ва луғавию семантикии номвожаҳои Қуръон чун як ҷузъи муҳимми таркиби луғавӣ ва инчунин бахши муҳимми номҳои хоси он маҳсуб меёбанд, дар забоншиносӣ ба тариқи низомнок аз нигоҳи маъно, баромад, ташаккул, сохтор ва тобишҳои семантикӣ дар маҷмӯъ мавриди қарқарди мушаххас қарор нагирифтаанд ва дар ҳамин замина мавзӯи рисолаи илмӣ қарор гирифтани он мубрам ва саривақтӣ мебошад.

Инчунин дар натиҷаи таҳлили таърихӣ–лингвистӣ гурӯҳҳои муҳимтарини маъноӣ (семантикӣ), кишрҳои забонӣ ва қолибҳои сохтории номвожаҳо муқаррар ва муайян гаштаанд.

Ҳамзамон, мавриди баррасии амиқ қарор додани номҳои китобҳои осмонӣ дар мисоли Қуръон имкон медиҳад, ки ба анъана, тарз, усул, сарчашма ва вижагиҳои номҳои ашхоси гузаштагонӣ хеш ошно гардем ва онро бо номгӯзори имрӯзаамон мавриди қиёс қарор диҳем.

Дарачаи татбиқ: дар асоси натиҷаҳои таҳқиқ метавон барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дарсу машғулиятҳо ба роҳ монда шавад.

Соҳаи истифода: истифода дар номгӯзориҳои миллӣ, тартиб додани луғату фарҳангҳо, таълим.

АННОТАЦИЯ

диссертации Саидова Мухаммада Бегмуродовича, «Ономастика «Корана» (текст перевода на таджикском языке) на соискание учёной степени доктора философии (PhD), доктор по специальности 6D020500–Филология.

Ключевые слова: языкознание, ономастика, антропонимия, топонимия, оронимия, этнонимия, гидронимия, теонимия, анализ, таджикский, иранский, арабский, греко-римский, еврейский, исторический аспект, лингвистика, имя, имена собственные, исторические проблемы, письменные памятники, исторические источники, персидско-таджикский, рассмотрение, изучение.

Актуальность темы. Исследование и изучение имен давно привлекает внимание ученых и лингвистов. В то же время эта область языкознания имеет большое значение для ее всестороннего изучения, поскольку, как и другие вопросы языкознания, способствует развитию и образованию имен. В таджикской ономастике, наряду с определенными достижениями в изучении ономастики, остаются нерешенными некоторые вопросы.

Цель исследования: систематическое исследование, сбор, классификация и анализ собственных имен в «Коране».

Объект исследования–некоторые исторические и лингвистические особенности собственных имен в «Коране»

Предмет исследования–всестороннее и систематическое рассмотрение собственных имен в «Коране».

Методология исследования: описательный метод; историко-лингвистический метод; сравнительный метод; аналитико-статистический метод; метод компонентного анализа; этимологический анализ и структурно-словообразовательный.

Новизна исследования диссертации, прежде всего, проявляется в том, что структурно-составные и лексико-семантические аспекты собственных имен «Корана» считаются, как важная часть структурного состава, а также важный раздел его собственных имен в языкознании с точки зрения семантики, этимологии, происхождения, структуры и оттенков значения не подвергнуты самостоятельному изучению, поэтому тема научной диссертации является актуальной и своевременной.

Также в результате историко-лингвистического исследования установлены и определены важнейшие семантические группы, языковые пласты и структурные модели собственных имен.

В то же время, глубокое рассмотрение собственных имен божественных книг на примере «Корана» позволяет знакомиться с традицией, способом, методом, источником и особенностями собственных имен наших предков и сравнить их с современным нареканием имен.

Степень реализации: на основе результатов исследования можно организовать курсы и занятия для студентов высших учебных профессиональных заведений.

Область использования составление словарей для нарекания имен, учебный процесс.

ANNOTATION

thesis of Saidov Muhammad Begmurodovich Onomastic «Koran» (historical and linguistic aspect) for the scientific degree of Doctor of Philosophy (PhD), doctor in specialty 6D020500-Philology.

Key words: linguistics, onomastics, anthroponymy, toponymy, oronymy, ethnonymy, hydronymy, theonymy, analysis, Tajik, Iranian, Arabic, Greco-Roman, Jewish, historical aspect-linguistics, name, proper names, historical problems, written monuments, historical sources, Persian-Tajik, consideration, study.

Relevance of the topic. The study and study of names has long attracted the attention of scientists and linguists. At the same time, this area of linguistics is of great importance for its comprehensive study, since, like other questions of linguistics, it contributes to the development and formation of names. In Tajik onomastics, along with certain achievements in the study of onomastics, some questions remain unresolved.

Purpose of the research: systematic research, collection, classification and analysis of names in the «Quran».

The object of research is some historical and linguistic features of the names in the «Koran».

The subject of the research is a comprehensive and systematic examination of the names in the Quran. «

Research methodology: descriptive method; historical and linguistic method; comparative method; analytical and statistical method; component analysis method; etymological analysis and structural and derivational.

The novelty of the dissertation research, first of all, is manifested in the fact that the structural-compound and lexical-semantic aspects of the proper names of the «Koran» are considered as an important part of the structural composition, as well as an important section of its proper names in linguistics in terms of semantics, etymology, origin, structures and shades of meaning are not subject to independent study, therefore the topic of the scientific dissertation is relevant and timely.

Also, as a result of historical and linguistic research, the most important semantic groups, linguistic layers and structural models of proper names have been established and determined.

At the same time, a deep examination of the proper names of divine books on the example of the «Koran» allows you to get acquainted with the tradition, method, method, source and features of the proper names of our ancestors and compare them with the modern denunciation of names.

Degree of implementation: based on the results of the research, it is possible to organize courses and classes for students of higher educational institutions. Scope of use compiling dictionaries for naming a child.